

در دو صفحهٔ روبه‌روی هم این کتاب، چی می‌بینید

این‌جا شمارهٔ فصل یا درسی رو که قراره بخونید، می‌بینید.

این عدد که این‌جا می‌بینید، به شما می‌گه که آخرین ترمینی که در این صفحه آمده از چه صفحهٔ کتاب درسی این‌جا قرار گرفته.

در واقع این دو تا عدد بهترین می‌گن که ترمین‌های چه صفحه‌ای تا چه صفحه‌ای از کتاب درسی رو در این دو صفحه می‌بینید.

این عدد که این‌جا می‌بینید، به شما می‌گه اولین ترمینی که در این صفحه آمده از چه صفحهٔ کتاب درسی این‌جا قرار گرفته.

دوسه‌م گسترش محتوا (۳): گفت‌وگو

مقدمه	۱
فصل ۱	۲
فصل ۲	۳
فصل ۳	۴
فصل ۴	۵
فصل ۵	۶
فصل ۶	۷
فصل ۷	۸
فصل ۸	۹
فصل ۹	۱۰
فصل ۱۰	۱۱
فصل ۱۱	۱۲
فصل ۱۲	۱۳
فصل ۱۳	۱۴
فصل ۱۴	۱۵
فصل ۱۵	۱۶
فصل ۱۶	۱۷
فصل ۱۷	۱۸
فصل ۱۸	۱۹
فصل ۱۹	۲۰
فصل ۲۰	۲۱
فصل ۲۱	۲۲
فصل ۲۲	۲۳
فصل ۲۳	۲۴
فصل ۲۴	۲۵
فصل ۲۵	۲۶
فصل ۲۶	۲۷
فصل ۲۷	۲۸
فصل ۲۸	۲۹
فصل ۲۹	۳۰
فصل ۳۰	۳۱
فصل ۳۱	۳۲
فصل ۳۲	۳۳
فصل ۳۳	۳۴
فصل ۳۴	۳۵
فصل ۳۵	۳۶
فصل ۳۶	۳۷
فصل ۳۷	۳۸
فصل ۳۸	۳۹
فصل ۳۹	۴۰
فصل ۴۰	۴۱
فصل ۴۱	۴۲
فصل ۴۲	۴۳
فصل ۴۳	۴۴
فصل ۴۴	۴۵
فصل ۴۵	۴۶
فصل ۴۶	۴۷
فصل ۴۷	۴۸
فصل ۴۸	۴۹
فصل ۴۹	۵۰
فصل ۵۰	۵۱
فصل ۵۱	۵۲
فصل ۵۲	۵۳
فصل ۵۳	۵۴
فصل ۵۴	۵۵
فصل ۵۵	۵۶
فصل ۵۶	۵۷
فصل ۵۷	۵۸
فصل ۵۸	۵۹
فصل ۵۹	۶۰
فصل ۶۰	۶۱
فصل ۶۱	۶۲
فصل ۶۲	۶۳
فصل ۶۳	۶۴
فصل ۶۴	۶۵
فصل ۶۵	۶۶
فصل ۶۶	۶۷
فصل ۶۷	۶۸
فصل ۶۸	۶۹
فصل ۶۹	۷۰
فصل ۷۰	۷۱
فصل ۷۱	۷۲
فصل ۷۲	۷۳
فصل ۷۳	۷۴
فصل ۷۴	۷۵
فصل ۷۵	۷۶
فصل ۷۶	۷۷
فصل ۷۷	۷۸
فصل ۷۸	۷۹
فصل ۷۹	۸۰
فصل ۸۰	۸۱
فصل ۸۱	۸۲
فصل ۸۲	۸۳
فصل ۸۳	۸۴
فصل ۸۴	۸۵
فصل ۸۵	۸۶
فصل ۸۶	۸۷
فصل ۸۷	۸۸
فصل ۸۸	۸۹
فصل ۸۹	۹۰
فصل ۹۰	۹۱
فصل ۹۱	۹۲
فصل ۹۲	۹۳
فصل ۹۳	۹۴
فصل ۹۴	۹۵
فصل ۹۵	۹۶
فصل ۹۶	۹۷
فصل ۹۷	۹۸
فصل ۹۸	۹۹
فصل ۹۹	۱۰۰

شماره‌ها

این عدد که این‌جا می‌بینید، به شما می‌گه اولین ترمینی که در این صفحه آمده از چه صفحهٔ کتاب درسی این‌جا قرار گرفته.

در واقع این دو تا عدد بهترین می‌گن که ترمین‌های چه صفحه‌ای تا چه صفحه‌ای از کتاب درسی رو در این دو صفحه می‌بینید.

این عدد که این‌جا می‌بینید، به شما می‌گه که آخرین ترمینی که در این صفحه آمده از چه صفحهٔ کتاب درسی این‌جا قرار گرفته.

این شماره‌ای که این‌جا می‌بینید شمارهٔ فصل یا درسی این‌جا قرار گرفته. این‌جا شمارهٔ فصل یا درسی این‌جا قرار گرفته.

در کتاب درسی یا پایهٔ یازدهم انسانی عین متن سؤال‌های کتاب درسی رو به صورت پررنگ می‌بینید.

به کمک این تیترو که می‌بینید، می‌تونید بفهمید چه ترمینی از چه صفحه‌های از کتاب درسی این‌جا قرار گرفته.

در این کتاب، پلخ‌های ترمین‌ها، پرسش‌ها، سؤال‌ها... کتاب درسی رو که توسط مؤلف‌های خوبمون نوشته شده، به صورت ساده می‌بینید.

فهرست

شماره صفحه کتاب درسی	شماره صفحه کتاب درسی	شماره صفحه کتاب درسی	شماره صفحه کتاب درسی	شماره صفحه کتاب درسی		
۳۵۷	۵۴	۱۴۹	۵۵	۷		
درس ۳: گسترش محتوا (۲): شخصیت	درس ۲: منابع پژوهش در تاریخ ...	فصل ۳: آمار	درس ۱	فصل ۱		
۳۵۹	۷۲	۱۴۹	۵۶	۷		
درس ۴: گسترش محتوا (۳): گفت‌وگو	درس ۲: روش پژوهش در تاریخ؛ ...	درس ۱: شاخص‌های آماری	درس ۲	درس ۱: تاریخ ادبیات فارسی در ...		
۳۶۲	۸۶	۱۵۵	۶۳	۱۱		
درس ۵: سفرنامه	درس ۳: اسلام در مکه	درس ۲: سری‌های زمانی	آزمون‌ها	درس ۲: پایه‌های آوایی		
۳۶۴	۱۰۶	۱۶۱	۱۴	۲۶		
درس ۶: کاهش محتوا: خلاصه‌نویسی	درس ۴: امت و حکومت نبوی ...	۲۲۲	۱۵	۳۵		
تاریخ ۲		انگلیسی ۲ (StudentBook)		علوم و فنون ادبی ۲		
۳۶۷	۲	۱۶۷	۱۵	۱۸	۱۱	
درس ۱: منابع پژوهش در تاریخ ...	درس ۲: تثبیت و گسترش اسلام ...	درس ۱	درس ۱	فصل ۲	درس ۳: تشبیه	
۳۷۱	۱۳	۱۸۷	۴۹	۱۸	۳۵	
درس ۲: روش پژوهش در تاریخ؛ ...	درس ۳: امویان بر مسند قدرت	درس ۲	درس ۲	۱۸	درس ۴: سبک‌شناسی قرن‌های ...	
۳۷۵	۲۰	۲۰۶	۸۱	۲۱	۴۲	
درس ۳: اسلام در مکه	درس ۴: امت و حکومت نبوی ...	درس ۳	آزمون‌ها	۲۱	درس ۵: پایه‌های آوایی همسان (۱)	
۳۷۹	۳۰	۲۲۲	۲۴	۲۴	۵۱	
درس ۴: امت و حکومت نبوی ...	درس ۵: تثبیت و گسترش اسلام ...	۲۲۲	۲۷	۲۷	درس ۶: مجاز	
۳۸۶	۴۲	انگلیسی ۲ (WorkBook)		۲۷	۵۷	
درس ۵: تثبیت و گسترش اسلام ...	درس ۶: امویان بر مسند قدرت	۷	۲۷	۲۷	درس ۷: تاریخ ادبیات فارسی در ...	
۳۹۰	۵۳	۲۳۶	۷	۳۰	۶۳	
درس ۶: امویان بر مسند قدرت	درس ۷: جهان اسلام در عصر ...	درس ۱	درس ۱	درس ۸: پایه‌های آوایی همسان (۲)	۷۱	
۳۹۵	۶۶	۲۴۲	۲۵	۳۳	۷۹	
درس ۷: جهان اسلام در عصر ...	درس ۸: اسلام در ایران؛ زمینه‌های ...	درس ۲	درس ۲	فصل ۴	۸۰	
۴۰۱	۸۰	۲۴۷	۴۳	۳۶	۸۰	
درس ۸: اسلام در ایران؛ زمینه‌های ...	درس ۹: ظهور و گسترش تمدن ...	درس ۳	۷	۳۶	درس ۱۰: سبک‌شناسی در ...	
۴۰۶	۸۹	عربی، زبان قرآن ۲		۳۶	۸۸	
درس ۹: ظهور و گسترش تمدن ...	درس ۱۰: ایران در دوران غزنوی ...	۱	۱	۴۰	درس ۱۱: پایه‌های آوایی همسان ...	
۴۱۱	۱۰۱	۲۵۲	۱۷	۴۳	۹۵	
درس ۱۰: ایران در دوران غزنوی ...	درس ۱۱: حکومت، جامعه و اقتصاد ...	الدَّرْسُ الْأَوَّلُ: مَوَاعِظُ قَيِّمَةٌ	۱۷	۴۳	درس ۱۲: کنایه	
۴۱۷	۱۱۴	۲۶۰	۳۱	۴۹	آزمون‌ها	
درس ۱۱: حکومت، جامعه و اقتصاد ...	درس ۱۲: فرهنگ و هنر در عصر ...	الدَّرْسُ الثَّانِي: صِنَاعَةُ التَّلْمِيْعِ ...	۳۱	روان‌شناسی		
۴۲۱	۱۲۵	۲۶۷	۴۵	۵۷	۸	
درس ۱۲: فرهنگ و هنر در عصر ...	درس ۱۳: تحولات سیاسی و ...	الدَّرْسُ الثَّلَاثُ: عَجَائِبُ الْمَخْلُوقَاتِ ...	۴۵	۶۴	درس ۱: روان‌شناسی: تعریف و ...	
۴۲۵	۱۳۵	۲۷۴	۶۱	۷۳	۳۴	
درس ۱۳: تحولات سیاسی و ...	درس ۱۴: فرهنگ و تمدن در ...	الدَّرْسُ الرَّابِعُ: تَأْثِيْرُ اللُّغَةِ الْفَارْسِيَّةِ ...	۶۱	۷۳	درس ۲: روان‌شناسی رشد	
۴۳۰	۱۴۸	۲۸۲	۷۱	۸۰	۶۶	
درس ۱۴: فرهنگ و تمدن در ...	درس ۱۵: قرون وسطا	الدَّرْسُ الْخَامِسُ: الصَّدْقُ	۷۱	۸۰	درس ۳: احساس، توجه، ادراک	
۴۳۴	۱۶۰	۲۸۸	۸۵	۸۷	۸۸	
درس ۱۵: قرون وسطا	درس ۱۶: رنسانس و عصر جدید	الدَّرْسُ السَّادِسُ: اِزْحَمُوْا ثَلَاثًا	۸۵	۸۷	درس ۴: حافظه و علل فراموشی	
۴۳۹	۱۷۳	۲۹۵	۱	۹۴	۱۱۲	
درس ۱۶: رنسانس و عصر جدید	آزمون‌ها	الدَّرْسُ السَّابِعُ: لَا تَقْتُطُوْا	۱	۹۴	درس ۵: تفکر (۱) حل مسئله	
۴۴۴	۳۰۲	۳۰۲	۲۱	۱۳۴	درس ۶: تفکر (۲) تصمیم‌گیری	
آزمون‌ها	انسان و محیط زیست		۲۱	۱۵۸	درس ۷: انگیزه و نگرش	
۴۵۰	۱۰	۳۱۰	۴۷	۱۸۶	درس ۸: روان‌شناسی سلامت	
ستایش: لطف خدا	فصل ۱: ادبیات تعلیمی	درس ۱: آب، سرچشمه زندگی	۴۷	۱۱۴	آزمون‌ها	
۴۵۱	۱۱	۳۱۷	۶۵	۱۱۸	ریاضی و آمار ۲	
فصل ۱: ادبیات تعلیمی	درس ۱: نیکی	درس ۲: خاک، بستر زندگی	۶۵	۱۱۸	فصل ۱: آشنایی با منطق و ...	
۴۵۱	۱۲	۳۲۲	۸۵	۱۱۸	درس ۱: گزاره‌ها و ترکیب گزاره‌ها	
درس ۱: نیکی	کارگاه متن پژوهی	درس ۳: هوا، نفس زندگی	۸۵	۱۲۶	درس ۲: استدلال ریاضی	
۴۵۳	۱۴	۳۲۶	۱۰۳	۱۲۸	فصل ۲: تابع	
کارگاه متن پژوهی	گنج حکمت: همت	درس ۴: انرژی، حرکت، زندگی	۱۰۳	۱۲۸	درس ۱: توابع ثابت، چندضابطه‌ای ...	
۴۵۵	۱۶	۳۳۳	۱۴	۱۳۷	درس ۲: توابع پلکانی و قدر مطلق	
گنج حکمت: همت	درس ۲: قاضی بَست	درس ۵: زباله، فاجعه محیط زیست	۱۴	۱۴۴	درس ۳: اعمال بر روی توابع	
۴۵۵	۱۷	۳۳۸	۳۶			
درس ۲: قاضی بَست	کارگاه متن پژوهی	درس ۶: تنوع زیستی، نابودی ...	۳۶			
۴۶۰	۲۱	۳۴۳				
کارگاه متن پژوهی	شعرخوانی: زاغ و کبک	درس ۷: محیط زیست، بستر ...				
۴۶۱	۲۴	۳۴۸				
شعرخوانی: زاغ و کبک	فصل ۲: ادبیات پایداری	آزمون‌ها				
۴۶۳	۲۷	نگارش ۲				
فصل ۲: ادبیات پایداری	درس ۳: در امواج سند	درس ۱: اجزای نوشته: ساختار ...				
۴۶۳	۲۸	۳۵۲				
درس ۳: در امواج سند	کارگاه متن پژوهی	درس ۲: گسترش محتوا (۱): زمان ...				
۴۶۳	۳۱					
کارگاه متن پژوهی	گنج حکمت: چو سرو باش					
۴۶۶	۳۳					
گنج حکمت: چو سرو باش	درس ۵: آغازگری تنها					
۴۶۷	۳۸					
درس ۵: آغازگری تنها						

شماره صفحه درس یار	شماره صفحه کتاب درسی	شماره صفحه درس یار	شماره صفحه کتاب درسی	شماره صفحه درس یار	شماره صفحه کتاب درسی
۶۴۸	۹۹	۵۳۱	۱۴۱	۴۷۱	۴۳
۶۵۵	۱۱۶	۵۳۱	۱۴۲	۴۷۲	۴۵
۶۶۰	۱۲۷	۵۳۲	۱۴۴	۴۷۴	۵۱
۶۶۹	۱۴۱	۵۳۳	۱۴۶	۴۷۴	۵۲
۶۷۷	آزمون‌ها	۵۳۴	۱۴۷	۴۷۷	۵۴
فلسفه		۵۳۵	۱۴۹	۴۷۸	۵۶
۶۸۲	۲	۵۳۶	۱۵۱	۴۷۹	۵۷
۶۸۸	۱۲	۵۳۷	۱۵۷	۴۸۳	۶۰
۶۹۱	۱۹	۵۳۹	آزمون‌ها	۴۸۴	۶۳
۶۹۵	۲۸	دین و زندگی ۲		۴۸۶	۶۵
۶۹۹	۳۶	۵۴۵	۶	۴۸۶	۶۶
۷۰۳	۴۴	۵۴۹	۱۶	۴۸۸	۷۲
۷۰۶	۵۰	۵۵۲	۲۸	۴۸۹	۷۴
۷۱۰	۵۸	۵۵۴	۴۰	۴۹۰	۷۵
۷۱۷	۷۰	۵۵۸	۵۴	۴۹۲	۷۹
۷۲۱	۷۶	۵۶۲	۶۸	۴۹۳	۸۱
۷۲۴	۸۳	۵۶۶	۸۲	۴۹۵	۸۷
۷۲۹	آزمون‌ها	۵۷۰	۹۶	۴۹۵	۸۸
جامعه‌شناسی ۲		۵۷۴	۱۱۰	۴۹۷	۹۰
۷۳۴	۳	۵۷۷	۱۲۲	۴۹۸	۹۲
۷۳۸	۱۱	۵۷۹	۱۳۴	۵۰۰	۹۳
۷۴۱	۱۹	۵۸۲	۱۴۸	۵۰۱	۹۴
۷۴۵	۲۷	۵۸۴	۱۵۶	۵۰۲	۹۷
۷۴۹	۳۷	۵۸۹	۱۷۰	۵۰۴	۹۹
۷۵۳	۴۶	۵۹۲	۱۸۰	۵۰۴	۱۰۰
۷۵۷	۵۵	۵۹۵	۱۹۶	۵۰۹	۱۰۶
۷۶۰	۶۴	۵۹۸	۲۰۸	۵۱۰	۱۰۸
۷۶۵	۷۵	۶۰۰	۲۲۲	۵۱۲	۱۱۲
۷۶۹	۸۳	۶۰۳	آزمون‌ها	۵۱۵	۱۱۵
۷۷۳	۹۱	جغرافیا ۲		۵۱۷	۱۱۷
۷۷۶	۹۸	۶۰۷	۲	۵۱۹	۱۱۹
۷۸۰	۱۰۷	۶۱۰	۱۱	۵۱۹	۱۲۰
۷۸۴	۱۱۵	۶۱۳	۲۰	۵۲۳	۱۲۳
۷۸۹	۱۲۳	۶۲۲	۳۷	۵۲۳	۱۲۵
۷۹۴	آزمون‌ها	۶۲۹	۵۳	۵۲۵	۱۲۶
		۶۳۶	۶۸	۵۲۷	۱۳۲
		۶۴۱	۸۳	۵۲۸	۱۳۴

علوم و فنون ادبی ۲

فصل یکم

درس ۱ تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های هفتم، هشتم و نهم

درس‌نامه

عوامل سیاسی و اجتماعی که زمینه‌های تغییر سبک را در متون زبان فارسی پدید آوردند:

- ۱ روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سلجوقی
  - ۲ تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم
- این عوامل باعث شد سبک‌های بینابین و آذربایجانی از سبک خراسانی فاصله گیرد و سبک عراقی پدید آید. سبک عراقی ← از اوایل قرن هفتم تا اوایل قرن دهم (۳۰۰ سال)

قرن هفتم

رویدادهای سیاسی و اجتماعی

- حمله مغولان در اوایل قرن هفتم به نواحی مرزی ایران (۶۱۶ ه.ق.)
- آسیب‌رساندن به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران
- ویرانی خراسان (کانون فرهنگی ایران)
- از بین رفتن بسیاری از مدارس، که مهد علم و فرهنگ بودند.
- کشته‌شدن بزرگانی چون نجم‌الدین کبری و فریدالدین عطار نیشابوری در حمله مغول
- کشته‌شدن کمال‌الدین اسماعیل، مداح جلال‌الدین خوارزمشاه
- ویرانی بناها، آبادانی‌ها و تباهی بنیان فرهنگ و اخلاق
- سرخوردگی دوستداران فرهنگ و اخلاق و مأیوس و منزوی شدن آن‌ها
- پناه‌بردن به تصوف در پی انزوا و یأس دوستداران فرهنگ
- ترویج روحیه تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد به بی‌ثباتی دنیا
- برچیده‌شدن حکومت آخرین خلیفه عباسی، المستعصم بالله
- زبان عربی از رواج افتاد و توجه به زبان فارسی که زبان توده مردم بود، رونق بیشتری گرفت.

دلیل نام‌گذاری سبک عراقی

- ۱ کانون‌های فرهنگی از خراسان به عراق عجم منتقل شد.
- ۲ شاعران و نویسندگان بزرگ این دوره غالباً از اهالی شهرهای عراق عجم (اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی) بودند.

وضعیت زبان و ادبیات فارسی

- متفاوت با دوره‌های قبل از خود و به نوعی دچار سستی و نابسامانی شد.

علت سستی و نابسامانی زبان و ادبیات فارسی:

- ۱ کشته یا متواری شدن بسیاری از دانشمندان و ادیبان
- ۲ از بین رفتن دربارهای ادب‌دوست و خاندان‌های فرهنگ‌پرور

عوامل مثبتی که موجب رشد زبان و ادبیات فارسی شد:

- ۱ گسترش زبان و ادبیات فارسی در ناحیه عراق عجم در پی انتقال قدرت از خراسان به مرکز ایران
- ۲ پدیدآمدن آثار ارزشمند در حوزه‌های ری، فارس، همدان و اطراف آن‌ها
- ۳ ایجاد زمینه‌های تغییر سبک از خراسانی به عراقی
- ۴ پدیدآمدن قالب‌های جدید شعر و نثر

وضعیت شعر این عصر

- نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق انسانی و آسمانی
- بی‌توجهی شاعران به حاکمان
- کم‌رنگ شدن قالب قصیده
- گسترش قالب غزل (زبان دل و عشق)
- پدید آمدن قالب مثنوی برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان
- حماسه عرفانی مثنوی مولوی که قهرمانش انسان پاک‌نهاد و خداجویی است که به نبرد با هوای نفس می‌پردازد در این دوره پدید آمد.

وضعیت نثر

- ساده‌نویسی: طبقات ناصری، مرصادالعباد
- پیچیده‌نویسی: با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت، مانند: تاریخ و صاف، تاریخ جهانگشای جوینی

معروف‌ترین شاعران و نویسندگان قرن هفتم

نام شاعر یا نویسنده	ویژگی‌ها و آثار
مولانا جلال‌الدین بلخی معروف به مولوی	<ul style="list-style-type: none"> • از شاخص‌ترین شاعران عارف • پایه آثار او بر دو محور «اندیشه و احساس» • آثار منظوم: مثنوی معنوی، دیوان شمس (بیان بسیاری از معارف بشری و مسائل عرفانی) • آثار منثور: فیه مافیه و مجالس سبعه را مولانا گفته و شاگردان نوشته‌اند. • مکاتیب: مجموعه نامه‌های مولانا به قلم خود اوست. (سبک نثر وی را بهتر نمودار می‌سازد).
سعدی	<ul style="list-style-type: none"> • فرمانروای ملک سخن • گردش و تجربه‌اندوزی طی ۳۵ سال • گلستان را به نثر مسجع و بوستان را در قالب مثنوی سرود که به ما درس اخلاق و حکمت می‌آموزد. • سخنگوی ضمیر خودآگاه ایرانی در ادبیات تعلیمی • سرآمد سرودن غزل عاشقانه در میان شاعران و نویسندگان فارسی‌زبان • در بیشتر قالب‌های ادبی طبع‌آزمایی کرده است.
فخرالدین عراقی	<ul style="list-style-type: none"> • غزل‌های عرفانی زیبا • مثنوی عشاق‌نامه (در هر فصل آن به یکی از مباحث عرفانی پرداخته و سخن را با تمثیل و حکایت به پایان برده است). • لمعات (بیان سیر و سلوک عارفانه در قالب نظم و نثر)
نجم‌الدین رازی (معروف به نجم دایه)	<ul style="list-style-type: none"> • از منشیان و نویسندگان توانا و از عارفان وارسته این دوره. • اثر: مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد: در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی (دارای نثری ساده و گاه دارای سجع و موازنه)، نقل احادیث، آیات و اشعاری از خود و دیگران، نثری شیوا، آراسته و دل‌انگیز
عطاملک جوینی	<ul style="list-style-type: none"> • از نثرنویسان این دوره • عضو خاندان بانفوذ در حکومت مغولان / انجام کارهای دیوانی از نوجوانی / حضور در سفرهای متعدد / کسب اطلاعات فراوان از تاریخ مغولان که موجب تألیف تاریخ جهانگشا شد. • موضوع تاریخ جهانگشا: از ظهور چنگیز، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان، فتح قلعه‌های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح / نثر: مصنوع و دشوار.
خواجه شمس‌الدین فضل‌الله همدانی	<ul style="list-style-type: none"> • چهره سیاسی و علمی عصر ایلخانان • وزیر مقتدر غازان خان و اولجایتو • مهم‌ترین کتاب: جامع‌التواریخ (نثر: عالمانه و پخته) • اقدام مهم فرهنگی: تأسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز
شمس قیس رازی	<ul style="list-style-type: none"> • از نویسندگان زبردست • اثر معروف: المعجم فی معاییر اشعار العجم (از نخستین و مهم‌ترین آثار در علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر) • نثر او در مقدمه مصنوع و در اصل کتاب ساده و عالمانه.

- به دلیل بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول نسبت به مذاهب رایج فرصتی برای ابراز عقاید مذهبی صاحبان مذهب‌های مختلف پدید آمد.
- زبان و فرهنگ فارسی گسترش یافت (از شبه‌قاره هند تا آسیای صغیر)
- مناطقی از ایران به ویژه شیراز، در حکم مرکز ادبی قرن هشتم به شمار می‌رفت.
- قصیده به علت از بین رفتن دربارهای ادب‌دوست ایرانی تبار از رونق افتاد.
- زبان شعر، جز در سروده‌های شاعران شاخص، مانند خواجه و حافظ، به سستی گرایید.

شاعران و نویسندگان قرن هشتم

نام شاعر یا نویسنده	ویژگی‌ها و آثار
خواجوی کرمانی	<ul style="list-style-type: none"> • از غزل‌پردازان برجسته قرن هشتم • بر حافظ تأثیرگذار بوده. • به پیروی از پنج گنج نظامی چند مثنوی سروده. • شعر او: کمال یافته و پخته
ابن یمین	<ul style="list-style-type: none"> • شاعر عصر سربداران • مردی دهقان‌پیشه • شهرت در سرودن قطعات اخلاقی • تأکید بر قناعت‌پیشگی و بی‌اعتباری دنیا
حافظ	<ul style="list-style-type: none"> • سرآمد شاعران قرن هشتم • به کمال رساندن غزل فارسی با تلفیق عشق و عرفان • لحن سخن: طنزآمیز، گزنده و سرشار از خیرخواهی و اصلاح‌طلبی • نشان‌دادن فرهنگ گذشته ایران با همه کمال ایرانی - اسلامی در غزل
سلمان ساوجی	<ul style="list-style-type: none"> • در غزل توجه به سعدی و مولوی داشته. • قصاید به سبک عراقی • مثنوی جمشید و خورشید به شیوه داستان‌های نظامی
عبید زاکانی	<ul style="list-style-type: none"> • شاعر خوش‌ذوق و آگاه • شهرت در نکته‌بازی و انتقادهای ظریف اجتماعی • به تصویر کشیدن تزویر و ریاکاری حاکمان در آثار • منظومه موش و گربه ← بیان ناهنجاری‌های اجتماعی به شیوه تمثیل و طنز • آثار منظوم: رساله دلگشا، اخلاق‌الاشراف و صدپند
حمدالله مستوفی	<ul style="list-style-type: none"> • از مورخان مشهور ایران • اثر: تاریخ گزیده (تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی‌عباس، تاریخ ایران تا سال ۷۳۰)

قرن نهم

- نابودی مجدد ایران، بعد از ویرانگری‌های مغولان، ایران دستخوش حمله تیموریان شد.
- از بین رفتن هر آن چه بعد از حمله مغول، سالم یا نیمه‌سالم مانده بود.
- تیموریان ← نیمه دوم قرن هشتم تا اوایل قرن نهم
- مانند مغولان از فرهنگ ایرانی تأثیر پذیرفتند و متمدن شدند.
- گسترش هنرهایی چون مینیاتور، معماری و تذهیب.
- ادامه تاریخ‌نویسی
- رونق یافتن ادبیات (جامی و دولتشاه کتاب‌های ارزشمندی نوشتند) ولی این رونق بنیادی نبود.
- کتاب‌های تحقیقی عمدتاً سطحی و ادبیات دوره تقلیدی و فاقد نوآوری بود.
- بعد از مرگ تیمور، شاهرخ، هرات را مرکز فرمانروایی قرار داد.
- از هنرمندان خوش‌نویس، نقاش و شاعر حمایت کرد.
- بایسنقر میرزا (پسر شاهرخ) هنرمند و هنردوست بود.
- نگارش قرآن کریم و شاهنامه فردوسی به خط خوش در دوره او بود.

شاعران و نویسندگان معروف این دوره

نام شاعر یا نویسنده	ویژگی‌ها و آثار
جامی	<ul style="list-style-type: none"> معروف‌ترین شاعر این قرن نگارش بهارستان به تقلید از گلستان سعدی پیروی از تذکرةالاولیا در کتاب نفحات الانس در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان سرودن مثنوی‌هایی به پیروی از نظامی مانند: تحفة الاحرار
شاه نعمت‌الله ولی	<ul style="list-style-type: none"> شاعر و عارف سرسلسله صوفیان نعمت‌اللهی دیوان اشعار ← حاوی مضامین عرفانی
دولت‌شاه سمرقندی	<ul style="list-style-type: none"> نویسنده تذکرة دولت‌شاه به نثر به تشویق امیرعلیشیر نوایی (شرح احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی از آغاز تا قرن ۹ (زمان مؤلف))

خودارزیابی

صفحة ۱۹ کتاب درسی

۱- حمله مغول بر محتوای شعر و نثر قرن هفتم چه تأثیراتی گذاشت؟ موجب شد بنیان فرهنگ و اخلاق تباہ و ویران شود و مردم سرخورده و دل‌مرده شده، به عرفان پناه بردند. شعر عرفانی با تکیه بر عواطف انسانی و ترویج روحیه تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادی و بی‌ثباتی دنیا، انسان نومید آن روزگار را تسکین بخشید. هم‌چنین زبان و ادبیات فارسی، مانند بسیاری از دانش‌های دیگر، دچار نابسامانی و سستی شد.

۲- دو جریان نثر قرن هفتم را از نظر ویژگی‌های زبانی بررسی کنید.

(۱) گرایش به ساده‌نویسی با آثاری، مانند طبقات ناصری و مرصادالعباد

(۲) روی آوردن به پیچیده‌نویسی با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت؛ مانند: تاریخ و صاف و تاریخ جهانگشا.

۳- شعر سبک عراقی را با شعر سبک خراسانی از نظر قالب مقایسه کنید. قالب شعری در سبک خراسانی قصیده است و در خدمت ستایش فرمانروایان و توصیف طبیعت، اما در سبک عراقی، غزل، به عنوان زبان دل و عشق گسترش یافت. مثنوی، میدان فراخی برای ظهور مضامینی مانند عاطفه، اخلاق و عرفان پدید آورد و نمونه‌های ارزشمندی مثل مثنوی معنوی سروده شد.

۴- فکر و اندیشه غالب بر آثار مولانا جلال‌الدین را بیان کنید. مولوی آثار جاودانه‌ای در دو محور تفکر و احساس پدید آورد. وی در مثنوی معنوی و دیوان شمس به بیان معارف بشری و مسائل عرفانی پرداخت.

۵- چه عواملی سبک ادبیات فارسی را از خراسانی به عراقی تغییر داد؟ آن‌ها را بررسی کنید. برخی از عوامل سیاسی و اجتماعی؛ مانند:

(۱) حمله مغول‌ها (۲) روی کار آمدن حکومت‌های غزنوی و سلجوقی (۳) تغییر مرکزیت ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم

۶- کدام یک از ویژگی‌های فکری سبک عراقی موجب پیدایش عرفان در قرن هفتم شد؟ پرهیز از زهد ریایی، توجه به صفا و پالایش درون، برتری عشق بر عقل، بی‌اعتباری دنیا، اعتقاد به قضا و قدر، تکیه بر عواطف انسانی و ترویج روحیه تسامح و تساهل و خدمت به خلق

۷- جدول زیر را تکمیل کنید.

نام نویسنده	نوع نثر کتاب	موضوع و محتوا
گلستان سعدی	مستجع	در اخلاق و حکمت
نجم‌الدین رازی	شیوا، آراسته و دل‌انگیز، گاهی ساده و گاه دارای سجع و موازنه	در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی
عظاملک جوینی	مصنوع و دشوار	در شرح ظهور چنگیزخان و احوال فتوحات او و تاریخ خوارزمشاهیان و فتح قلعه‌های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح

سوالات امتحانی

۱- درستی یا نادرستی عبارتهای زیر را مشخص کنید.

الف) سعدی «گلستان» را در قالب مثنوی به زبانی شیرین و ساده نوشته است.

ب) عظاملک جوینی نویسنده کتاب «تاریخ جهانگشا» است.

پ) مثنوی «جمشید و خورشید» از عبید زاکانی است.

ت) جامی در کتاب «نفحات الانس» تحت تأثیر شیوه «تذکرةالاولیا» عطار بوده است.

ث) سبک عراقی، دوران رشد و شکوفایی قالب قصیده است.

ج) در کنار حملات ویرانگر مغول، عوامل مثبتی نیز وجود داشت که رشد زبان و ادبیات و اعتبار ادیبان را در پی داشت.

- چ) در زمان شاهرخ، هنرمندان قرآن کریم و شاهنامه فردوسی را به خط خوش نگاشتند و به تصاویری زیبا آراستند.
- ح) در عهد مغولان، هنرهایی چون مینیاتور، معماری و تذهیب گسترش یافت.
- ۲- جاهای خالی را با واژه‌های مناسب کامل کنید.
- الف) فرمانروای ملک سخن، لقب ..... است.
- ب) مهم‌ترین کتاب خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی ..... است.
- پ) مثنوی «جمشید و خورشید» را سلمان ساوجی به شیوه داستان‌های ..... سروده است.
- ت) کتاب ..... جامی به تقلید از «گلستان سعدی» نوشته شده است.
- ث) در زمان حمله مغول به ایران، شهر ..... کانون فرهنگی ایران بود.
- ۳- چرا قصیده در قرن هشتم از رونق افتاد؟
- ۴- مضامین شعر عرفانی را در قرن هفتم بنویسید.
- ۵- نوع نثر هر یک از کتاب‌های زیر را بنویسید.
- الف) تاریخ و صاف:
ب) طبقات ناصری:
پ) جامع التواریخ:
- ۶- دلیل رواج مذاهب مختلف در دوران ایلخانان چه بود؟
- ۷- ابن یمین در سرودن کدام قالب شعری توانا بود؟ موضوع سروده‌هایش در چه زمینه‌ای بود؟
- ۸- مغولان در چه قرنی به ایران حمله کردند؟

پاسخ سوالات امتحانی

- ۱- الف) نادرست؛ «گلستان» به نثر مسجع نوشته شده است. (ب) درست
پ) نادرست؛ «جمشید و خورشید» اثر سلمان ساوجی است. (ت) درست
ث) نادرست؛ قصیده از رونق افتاد. (ج) درست
چ) نادرست؛ در زمان بایسنقرمیرزا، قرآن و شاهنامه به خط خوش نوشته شده‌اند.
ح) نادرست؛ در عهد تیموریان
- ۲- الف) سعدی (ب) جامع التواریخ (پ) نظامی
ت) بهارستان (ث) خراسان
- ۳- به دلیل از بین رفتن دربارهای ادب‌دوست ایرانی تبار و روی کار آمدن حاکمان مغول
- ۴- تکیه بر عواطف انسانی، ترویج روحیه تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادی و اعتقاد به بی‌ثباتی دنیا
- ۵- الف) مصنوع و دشوار (ب) ساده (پ) عالمانه و پخته
- ۶- بی‌اعتقادی برخی از ایلخانان مغول و بی‌تعصبی برخی دیگر نسبت به مذاهب رایج
- ۷- قطعه - اخلاقی
- ۸- قرن هفتم

درس ۲ پایه‌های آوایی

درس‌نامه

- کلام منظوم یا شعر، آهنگین و موسیقایی است، پایه پاره‌های آوایی موزون دارد.
- اساس وزن را «نظم» تشکیل می‌دهد. پس تا نظمی نباشد، وزنی هم شکل نمی‌گیرد.
- با خوانش درست شعر، به درنگ منظم و یکنواختی که بعد از هر دسته از هجاها وجود دارد، پی می‌بریم.
- به هر یک از خانه‌های شعر، پایه یا رکن عروضی می‌گویند.
- وزن شعر، در حقیقت حاصل چینش منظم پایه‌های آوایی یا ارکان عروضی است.
- با خوانش درست ابیات و جداسازی پایه‌ها (ارکان) می‌فهمیم که بعد از هر پایه درنگی وجود دارد.
- درنگ‌های پایان هر پایه یا رکن، مرز پایه‌های آوایی را به ما نشان می‌دهد.
- چگونگی تفکیک پایه‌ها و خوانش بیت‌ها، نظم دیداری و شنیداری را به ما نشان می‌دهند؛ این نظم سبب درک پایه‌های آوایی و لذت‌بردن از موسیقی متن می‌شود.

خودارزیابی

صفحه‌های ۲۳ تا ۲۵ کتاب درسی

۱- با خوانش درست ابیات، مرز پایه‌های آوایی یا ارکان آن را مشخص کنید و هر پایه را در خانه خود قرار دهید:

الف) ای خوش منادی‌های تو در باغ شادی‌های تو بر جای نان شادی خورد جانی که شد مهمان تو «مولوی»

ای	خ	ش	م	نا	دی	ها	ی	ت
بر	ج	ای	ن	شا	دی	ها	ی	ت
د	لم	را	دا	غ	ع	ش	قی	ب
ز	با	نم	را	ب	یا	نی	آ	ت

ب) دلم را داغ عشقی بر جبین نه زانم را بیانی آتشین ده «وشی بافقی»

د	لم	را	دا	غ	ع	ش	قی	ب
ز	با	نم	را	ب	یا	نی	آ	ت
آ	سی	ز	ش	ن	خا	هد	ز	ها
ش	کا	ز	ش	ن	جو	ید	خ	لا

پ) اسپرش نخواهد رهایی ز بند شکارش نجوید خلاص از کمند «سعدی»

آ	سی	ز	ش	ن	خا	هد	ز	ها
ش	کا	ز	ش	ن	جو	ید	خ	لا
ع	ن	ک	بو	تی	را	پ	ج	م
ص	د	ر	عا	لم	را	د	رو	آ

ت) عنکبوتی را به حکمت دام داد صدر عالم را درو آرام داد «عطار»

ع	ن	ک	بو	تی	را	پ	ج	م
ص	د	ر	عا	لم	را	د	رو	آ
ب	یا	تا	گل	ب	ز	ف	شا	نی
ف	ل	ک	را	س	ف	پ	ش	کا

ث) بیبا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم فلک را سقف بشکافیم و طرحی نو دراندازیم «حافظ»

ب	یا	تا	گل	ب	ز	ف	شا	نی
ف	ل	ک	را	س	ف	پ	ش	کا
م	کن	پیش	بسی	بود	کز	پسش	گوش	دارد
م	کُن	پیش	دی	وا	ز	غی	بَت	ب

۲- با خوانش درست بیت‌ها، رکن‌های آن را مشخص کنید، سپس خانه‌هایی به تعداد آن طراحی نموده، هر رکن را در خانه خود جای دهید.

الف) یارب از عرفان مرا پیمانهای سرشار ده چشم بینا، جان آگاه و دل بیدار ده «صائب»

یا	ز	بَر	ع	م	را	پی	ما	ن
چ	ش	م	بی	نا	ج	ا	ن	گ
م	کن	پیش	بسی	بود	کز	پسش	گوش	دارد
م	کُن	پیش	دی	وا	ز	غی	بَت	ب

ب) مکن پیش دیوار غیبت بسی بود کز پیش گوش دارد کسی «سعدی»

م	کن	پیش	دی	وا	ز	غی	بَت	ب
ب	وَد	کَز	پ	ش	س	ش	گو	دا
ب	را	ن	اَش	ک	م	می	د	و
ب	پُخ	ت	گ	ا	ن	س	و	ز

پ) باران اشکم می‌دود وز ابرم آتش می‌جهد با پختگان گو این سخن، سوزش نباشد خام را «سعدی»

ب	را	ن	اَش	ک	م	می	د	و
ب	پُخ	ت	گ	ا	ن	س	و	ز
ه	ر	ک	سی	را	س	ی	ز	تی
ه	ر	ک	سی	را	ص	ط	لا	حی

ت) هر کسی را سیرتی بنهادهم هر کسی را اصطلاحی داده‌ام «مولوی»

ه	ر	ک	سی	را	س	ی	ز	تی
ه	ر	ک	سی	را	ص	ط	لا	حی
م	را	گه	گه	پ	د	ر	دی	یا
ک	د	ر	د	م	ه	م	ج	ان

ث) مرا گه‌گه به دردی یاد می‌کن که دردت مرهم جان می‌نماید «فخرالدین عراقی»

م	را	گه	گه	پ	د	ر	دی	یا
ک	د	ر	د	م	ه	م	ج	ان
م	ن	ک	د	ا	م	ی	ب	د
م	ن	ک	د	ا	م	ی	ب	د

۳- با توجه به آهنگ بیت‌های داده‌شده، با ذوق خود، پایه‌های آوایی مناسب (غیر از واژه‌های بیت) را تولید کنید و آن را در خانه‌های خالی بنویسید.

الف) من که دارم در گدایی گنج سلطانی به دست کی طمع در گردش گیتی دون پرور کنم «حافظ»

م	ن	ک	د	ا	م	ی	ب	د
ک	د	ر	د	م	ه	م	ج	ان
م	ن	ک	د	ا	م	ی	ب	د
م	ن	ک	د	ا	م	ی	ب	د

من ک دارم	در گدایی	جام زرینی	ب دست
کی طمع در	شبنم گل	شاخساری	می کنم

ب) من امشب آمدستم وام بگزارم حسابت را کنار جام بگذارم «افزون ثلاث»

م	نیم	شب	آ	.....	.....
م	بُگ	ذا	زَم	ک	نا ر جا
تُ	نسیارم	من امشب آ	خر از روی	تُ	نسیارم
م	بگذارم	رفاقت را	کنار جا	م	بگذارم

۴- پیامدهای حمله مغولان را بر زبان فارسی در قرن هفتم بررسی کنید.

زبان و ادبیات فارسی دچار سستی و نابسامانی شد و بسیاری از دانشمندان و ادیبان کشته یا متواری شدند و از دربارهای ادب‌دوست و خاندان‌های فرهنگ‌پرور خبری نبود. عوامل مثبتی که موجب رشد زبان و ادبیات و اعتبار ادیبان و اندیشمندان شد:

(۱) با انتقال قدرت از خراسان به مرکز ایران، زبان و ادبیات فارسی در ناحیه عراق عجم گسترش یافت.

(۲) آثار ارزشمندی پدید آمد.

(۳) زمینه تغییر سبک از خراسانی به عراقی ایجاد شد.

(۴) قالب‌های جدیدی در شعر و نثر پدید آمد.

سوالات امتحانی

۱- درستی یا نادرستی عبارتهای زیر را معین کنید.

(الف) وزن شعر، در حقیقت حاصل چینش منظم پایه‌های آوایی یا ارکان عروضی است.

(ب) نظم دیداری و شنیداری حاصل از خوانش بیت‌ها، سبب درک پایه‌های آوایی و لذت‌بردن از موسیقی متن می‌شود.

(پ) خوانش نادرست بیت «فقط موجب نامفهوم‌شدن معنای آن می‌شود و تأثیری در مشخص‌شدن وزن آن ندارد».

(ت) هماهنگی پایه‌ها و پاره‌های آوایی موزون در شعر، باعث می‌شود انسان با شنیدن یا خواندن آن احساس لذت کند.

۲- آهنگین و موسیقایی بودن شعر یا کلام منظوم، حاصل چیست؟

۳- با خوانش درست ابیات زیر، پایه‌های آوایی آن را مشخص کنید، سپس خانه‌هایی به تعداد آن‌ها طراحی کنید و هر پایه را در خانه خود قرار دهید.

(الف) گرچه زبان عذر من لال شد از خجالتش بر کرم‌ت نوشته‌ام عذر گناه خویش را

(ب) گفت به مجنون صمنی در دمشق کای شده مستغرق دریای عشق

(پ) الهی شعله شوقم فزون ساز مرا آتش کن و در عالم انداز

(ت) صدا چون بوی گل در جنبش آب به آرامی به هر سو پخش می‌گشت

۴- برای هر یک از کلمات زیر، یک کلمه هم‌وزن بنویسید.

جویباری:

نغمه‌ای:

بخندی:

۵- با توجه به آهنگ بیت‌های داده‌شده، با ذوق خود، پایه‌های آوایی مناسب (غیر از واژه‌های بیت) را تولید کنید و آن را در خانه‌های خالی جای دهید.

(الف) پیش از این گویند سعدی دوست می‌دارد تو را بیش از آنت دوست می‌دارم که ایشان گفته‌اند

پی	ش	زین	گو	.....	دو	شُ	می	دا	زَد	تُ	را
بی	ش	زا	نت	.....	.....	.....	.....	.....	گف	ت	اند

(ب) دگر حور و پری را کس نگوید با چنین حسنی که این را این چنین چشم است و آن را آن چنان ابرو

د	گر	حو	ز	پ	ری	را	کس	.....	چ	نییلا	حس	نی
.....	.....	.....	.....	چ	نییلا	چش	مس	تُ	آلا	را	آلا	.....

۶- وزن واژه هر یک از واژه‌های زیر را بنویسید.

(الف) پیایی:

(ب) تب و تابش:

(پ) لب خسته:

(ت) آهنگ:

پاسخ سوالات امتحانی

۱- الف) درست (ب) درست

(ب) نادرست؛ خوانش نادرست شعر، علاوه بر نامفهوم شدن معنی، وزن آن را نیز تغییر می‌دهد. (ت) درست

۲- موزون بودن پایه‌ها و پایه‌های آوایی

۳- الف)

پایه‌های	گر	چ	ز	با	ن	عُد	ر	من	لا	ل	ش	دز	خ	جا	ل	ش
آوایی	بَر	ک	ز	مَت	ن	وَش	ت	اَم	عَد	ر	گ	نَا	ه	خِیْش	رَا	

ب)

پایه‌های	گُف	ت	ب	مَج	نَوَیْلا	ص	ن	می	دَر	د	مِشَق
آوایی	کَای	ش	دِ	مُس	تَغ	ر	قِ	دَر	یَا	یِ	عِشَق

پ)

پایه‌های	ا	لا	هی	شُع	ل	ی	شو	قَم	ف	زَوَیْلا	ساز
آوایی	م	رَا	آ	تَش	ک	ن	دَر	عَا	ل	مَن	دَاز

ت)

پایه‌های	ص	دا	چن	بو	ی	گُل	دَر	جُن	ب	شِ	آب
آوایی	ب	آ	رَا	مِی	ب	هَر	سُو	پِخ	ش	مِی	گِشْت

بخندی ← حسابت

نغمه‌ای ← مانده‌ام

جویباری ← روزگاران

(ب) زمستانی / چنین گفتی - ندانستم

۵- الف) باربستن / با تو روزی - جان ستانی

(ب) فعلات

(ب) فعلاتن

۶- الف) فعولن

درس ۳ تشبیه

درس‌نامه

بیان ← بررسی تشبیه، مجاز، کنایه و استعاره

آرایه‌ها

- لفظی
- معنوی
- بدیع

شاعران و نویسندگان معانی ذهنی خود را با استفاده از آرایش‌های لفظی و معنوی و عناصر علم بیان به اشکال مختلف به دیگران منتقل می‌کنند و کلام ساده و عادی را به سخنی ادبی و هنری تبدیل می‌کنند.

- تشبیه: ادعای همانندی میان دو یا چند چیز است. بهره‌گیری از تشبیه، سخن را خیال‌انگیز می‌کند.
- تشبیه، ریشه در نوع تفکر و نگاه گوینده دارد.
- وجه شباهت، موجب زیبایی تشبیه است.

ارکان پایه‌های تشبیه

- مشبّه: پدیده‌ای که آن را به پدیده دیگر مانند می‌کنیم.
  - مشبّه‌به: پدیده‌ای که مشبّه را به آن مانند (تشبیه) می‌کنیم.
  - وجه‌شبهه: ویژگی یا صفت مشترک میان مشبّه و مشبّه‌به است که در مشبّه‌به پررنگ‌تر است.
  - ادات تشبیه: واژه‌ای که پیوند میان مشبّه و مشبّه‌به را برقرار می‌سازد (گوی، چون، همچون، به‌سان، به‌کردار، وش و ...)
- از میان رکن‌های تشبیه، ذکر مشبّه و مشبّه‌به ضروری است، اما وجه‌شبهه و ادات تشبیه را می‌توان حذف کرد.

انواع تشبیه از نظر پایه‌ها (ارکان)

- گسترده: تشبیه‌ای که چهار رکن یا سه رکن را در خود داشته باشد. (از میان رکن‌های تشبیه، ذکر مشبّه و مشبّه‌به ضروری است، اما وجه‌شبهه و ادات تشبیه را می‌توان حذف کرد.)
  - فشرده: تشبیه‌ای که فقط دو رکن اصلی یعنی مشبّه و مشبّه‌به دارد.
- حذف وجه‌شبهه و ادات تشبیه، تشبیه را خلاصه کرده است. به این نوع تشبیه، تشبیه فشرده یا بلیغ نیز می‌گویند. این تشبیه کلام را ادبی‌تر و زیباتر می‌کند.

تشبیه فشرده (بلیغ)

- اضافی (مضاف و مضاف‌الیه) ← کیمیای سعادت، کوه غم، گوهر دانش
- غیراضافی (به صورت اسنادی) ← سعادت کیمیاست، دانش گوهر است.

به تشبیه بلیغ از نوع اضافی، اضافه تشبیه‌ای نیز می‌گویند.

۱- در ابیات زیر تشبیه‌های فشرده (بلیغ) و گسترده را بیابید و پایه‌های آن‌ها را مشخص نمایید:

- (الف) اگر چو مرغ بنالم، تو همچو سرو ببالی و گر چو ابر بگیریم، تو همچو غنچه بخندی
«تشبیه گسترده»: (۱) م (من): مشبه - چو: ادات تشبیه - مرغ: مشبه‌به - نالیدن: وجه‌شبه
(۲) تو: مشبه - همچو: ادات تشبیه - سرو: مشبه‌به - بالیدن: وجه‌شبه
(۳) م (من): مشبه - چو: ادات - ابر: مشبه‌به - گریستن: وجه‌شبه
(۴) تو: مشبه - همچو: ادات تشبیه - غنچه: مشبه‌به - خندیدن: وجه‌شبه
- (ب) پیش کمان ابرویش لابه همی کنم؛ ولی گوش کشیده است: از آن گوش به من نمی‌کند
«تشبیه فشرده»: (بلیغ): کمان ابرو: مشبه - کمان: مشبه‌به
- (پ) دل گرفتار بلای عشق توست جان شهید کربلای عشق توست
«تشبیه فشرده»: (بلیغ): بلای عشق، کربلای عشق؛ عشق: مشبه - بلا و کربلا: مشبه‌به
- ۲- وجه‌شبه را در شعرهای زیر مشخص کنید:
- (الف) صدا چون بوی گل در جنبش آب به آرامی به هر سو پخش می‌گشت
به آرامی پخش شدن (وجه‌شبه)
- (ب) نفس کز گرم‌گاه سینه می‌آید برون، ابری شود تاریک
چو دیوار ایستد در پیش چشمانت،
نفس کاین است، پس دیگر چه داری چشم
ز چشم دوستان دور یا نزدیک؟
دو تشبیه دارد: (۱) نفس به ابر تشبیه شده که «تاریکی» وجه‌شبه است. (۲) نفس به دیوار تشبیه شده که «ایستادن» وجه‌شبه است.
۳- دو پایه اصلی تشبیه را در اشعار زیر مشخص کنید:
- (الف) پشت هیجستان چتر خواهش باز است،
تا نسیم عطشی در بن برگی بدود،
زنگ باران به صدا می‌آید.
چتر خواهش ← خواهش: مشبه / چتر: مشبه‌به (تشبیه فشرده اضافی)
نسیم عطش ← عطش: مشبه / نسیم: مشبه‌به (تشبیه فشرده اضافی)
زنگ باران ← باران: مشبه / زنگ: مشبه‌به (تشبیه فشرده اضافی)
نکته در تشبیه فشرده اضافی، معمولاً ابتدا مشبه‌به ذکر می‌شود.
- (ب) هر چه به گرد خویشتن می‌نگرم در این چمن آینه ضمیر من جز تو نمی‌دهد نشان
آینه ضمیر ← ضمیر: مشبه / آینه: مشبه‌به (فشرده اضافی)
- ۴- نوع تشبیه را در ابیات زیر مشخص کنید.
- (الف) اگر ای عشق، پایان تو دور است دل‌م غرق تمنای عبور است
برای قدکشیدن در هوایت دل‌م مثل صنوبرها صبور است
در بیت دوم یک تشبیه گسترده وجود دارد. (دل من: مشبه - مثل: ادات تشبیه - صنوبر: مشبه‌به - صبوری: وجه‌شبه)
- (ب) زمین چو سینه سهراب زیر جوشن برگ فرونشسته در آن ناوک صنوبر و غان
جوشن برگ ← برگ: مشبه / جوشن: مشبه‌به (تشبیه فشرده (بلیغ))
ناوک صنوبر: تشبیه فشرده (صنوبر: مشبه - ناوک: مشبه‌به) / ناوک غان: تشبیه فشرده (غان: مشبه - ناوک: مشبه‌به)
- در بیت «ب» یک تشبیه گسترده هم وجود دارد. (زمین: مشبه - چو: ادات تشبیه - سینه سهراب: مشبه‌به - زیر جوشن بودن: وجه‌شبه)
- (پ) مانند پنبه‌دانه که در پنبه تعبیه است اجرام کوه‌هاست نهان در میان برف
اجرام کوه‌ها: مشبه - مانند: ادات تشبیه - پنبه‌دانه: مشبه‌به (تشبیه گسترده) - پنهان بودن: وجه‌شبه
- ۵- در اشعار زیر مشبه و مشبه‌به را مشخص کنید.
- (الف) پاسی از شب رفته بود و برف می‌بارید چون پرافشان‌بری‌های هزار افسانه‌ای از یادهارفته
بارش برف: مشبه - پرافشان‌بری‌های هزار افسانه‌ای از یاد رفته: مشبه‌به
- (ب) روز چو شمعی به شب، زودرو و سرفراز شب چو چراغی به صبح، کاسته و نیم‌تاب
روز: مشبه - شمع: مشبه‌به / شب: مشبه - چراغ: مشبه‌به
- ۶- تشبیه‌های به کار رفته در بیت‌های زیر، دارای کدام یک از پایه‌های تشبیه‌اند؟
- (الف) مرا، کز جام عشقت مست گشتم وصال و هجر یکسان می‌نماید
جام عشق: تشبیه فشرده است و فقط مشبه (عشق) و مشبه‌به (جام) وجود دارند.

(ب) گاهی که سنگ حادثه از آسمان رسد
سنگ حادثه: تشبیه فشرده است و فقط حادثه (مشبه) و سنگ (مشبه‌به) وجود دارند.

(پ) خانه دل ما را از کرم عمارت کن
خانه دل: تشبیه فشرده است و فقط دل (مشبه) و خانه (مشبه‌به) وجود دارند.

۷- در هر یک از نمونه‌های زیر ادات تشبیه را مشخص کنید:

الف) مرا در دل درخت مهربانی به چه ماند؟ به سرو بوستانی «فخرالدین اسعد گرگانی»
ادات تشبیه: فعل «ماند»

(ب) آورده‌اند که در ناحیت کشمیر متصدی خوش و مرغزاری نزه بود که از عکس ریاحین او پر زاغ چون دم طاووس نمودی و در پیش جمال او دم طاووس به پر زاغ مانستی. ادات تشبیه: چون و فعل «مانستی» «کلیله و دهنه»

(پ) هرگز کسی نداد بدین سان نشان برف
گویی که لقمه‌ای است زمین در دهان برف «کمال الدین اصفهانی»
ادات تشبیه: گویی

۸- در اشعار ذکر شده در خودارزیابی‌های درس ۳ ابیاتی را که مربوط به شاعران قرن‌های هفتم، هشتم و نهم است، بیابید و بگویید کدام نوع تشبیه (گسترده یا فشرده) در آن‌ها بیشتر است؟ شاعرانی که شعرشان در این خودارزیابی ذکر شده، عبارتند از: (قرن‌های ۷ و ۸ و ۹) کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی ← تشبیه گسترده (قرن ۷)

هرگز کسی نداد بدین سان نشان برف
مانند پنبه‌دانه که در پنبه تعبیه است
فخرالدین عراقی ← تشبیه فشرده (قرن ۷)

مرا کز جام عشقت مست گشتم
حافظ ← تشبیه فشرده (قرن ۸)

پیش کمان ابرویش لایه همی کنم ولی
سعدی ← تشبیه فشرده (قرن ۷)

گاهی که سنگ حادثه از آسمان رسد
خواجوی کرمانی ← تشبیه گسترده (قرن‌های ۷ و ۸)

اگر چو مرغ بنالم، تو همچو سرو ببالی
۹- در بیت:

«چو دریای خون شد همه دشت و راغ جهان چون شب و تیغ‌ها چون چراغ»
پایه‌های آوایی را مشخص کنید؛ سپس خانه‌هایی به تعداد آن‌ها طراحی نموده و هر پایه را در خانه خود قرار دهید.

پایه‌های آوایی (رکن)	چ	در	یا	ی	خو	شد	ه	م	دش	ت	راغ
آوایی (رکن)	ج	ه	ا	ش	ب	ت	خ	ها	چ	چ	راغ

سوالات امتحانی

۱- جاهای خالی را با واژگان مناسب کامل کنید.

الف) آرایه تشبیه در حوزه ..... بررسی می‌شود.

ب) در تشبیه ..... چهار رکن یا سه رکن تشبیه ذکر می‌شود.

پ) در تشبیه، آمدن دو رکن ..... و ..... الزامی است و نبود آن‌ها آرایه تشبیه را از بین می‌برد.

ت) هر تشبیه ریشه در ..... و ..... گوینده دارد.

ث) در جمله «مروارید باران از چشم ابر چکید» واژه ..... مشبه‌به است.

ج) در جمله «گل خورشید شکفت» خورشید ..... است.

چ) در بیت «دست از مس وجود چو مردان ره بشوی / تا کیمیای عشق بیابی و زر شوی» دو تشبیه از نوع ..... وجود دارد.

ح) در بیت «تو سرو جویباری، تو لاله بهاری / تو یار غمگساری، تو حور دلربایی» واژه‌های ..... و ..... مشبه‌به‌اند.

۲- در بیت‌های زیر تشبیه‌های فشرده و گسترده را بیابید و پایه‌های آن‌ها را مشخص کنید.

الف) دین و دل به یک دیدن، باختیم و خرسندیم
ب) بار غمت می‌کشم وز همه عالم خوشم
پ) تو کیستی که صدایت به آب می‌ماند
ت) به‌سان ذره، شیدا گشت جانم
ث) منعم مکن ز گریه که در آتش فراق

در قمار عشق ای دل کی بود پشیمانی؟
گر نکند احترام یا نکند التفات
تبسمت به گل آفتاب می‌ماند
ز تاب آفتاب روی دلبر
از سیم اشک، کار رخ هم‌چو زرز شود

دین و زندگی ۲

درس اول: هدایت الهی

آموزش به روش سؤال‌های امتحانی از خط به خط کتاب درسی

پاسخ	سؤال
۱- تقرب (نزدیکی) به خدا	۱- راه دستیابی به همه کمال‌ها و زیبایی‌ها ..... است.
۲- باید برای انجام بهترین عمل، به درستی برنامه‌ریزی کرد و عقاید، اخلاق و اعمالی را که موجب رستگاری در دنیا و آخرت می‌شود شناخت و به آن‌ها پایبند بود.	۲- از آن‌جا که معاد هر انسانی از عمل اختیاری او شکل می‌گیرد، لزوم چه اقداماتی برداشت می‌شود؟
۳- آب	۳- حیات‌بخش جهان مادی از جمله انسان‌ها ..... است.
۴- ایمان و استجابت (پذیرش) دعوت خدا و رسول	۴- بنابر آیه ﴿یا ایها الذین آمنوا استجبوا لله و للرسول اذا دعاکم لما یحییکم﴾ حیات حقیقی روح بشر، در گرو تحقق کدام موارد است؟
۵- احتیاج دائمی انسان به داشتن برنامه‌ای که پاسخگوی نیازهایش باشد و سعادت او را تضمین کند.	۵- چه عاملی سبب شده است که در طول تاریخ همواره شاهد ارائه برنامه‌های متفاوت و گاه متضاد از جانب مکاتب بشری باشیم؟
۶- درست	۶- انسان همچون سایر موجودات زنده، یک دسته نیازهای طبیعی و غریزی دارد. (درست / نادرست)
۷- نیاز به آب، هوا، غذا و مسکن	۷- چند مورد از نیازهای طبیعی و غریزی انسان را نام ببرید.
۸- زمانی که از سطح زندگی روزمره فراتر رود و در افق بالاتری بیندیشد.	۸- چه زمانی انسان، خود را با نیازهای مهم‌تری روبه‌رو می‌بیند؟
۹- سرمایه‌های ویژه خدادادی	۹- پاسخ صحیح به نیازهای برتر انسان که برآمده از ..... اوست، سعادت او را تضمین می‌کند.
۱۰- سؤالات برخاسته از نیازهای برتر	۱۰- کدام دسته از دغدغه‌ها و سؤالات است که انسان تا پاسخ آن‌ها را نیابد، آرام نمی‌گیرد؟
۱۱- (۱) شناخت هدف زندگی، (۲) درک آینده خویش، (۳) کشف راه درست زندگی	۱۱- برخی از نیازهای برتر انسان را نام ببرید.
۱۲- اگر هدف حقیقی خود را نشناسد یا در شناخت آن دچار خطا شود.	۱۲- در چه صورت انسان سرمایه عمر خود را از دست داده است؟
۱۳- شناخت هدف زندگی	۱۳- مناجات امام سجاد <small>علیه السلام</small> با خداوند: «خدایا ایام زندگانی مرا به آن چیزی اختصاص بده که مرا برای آن آفریدی.» مؤید کدام نیاز برتر انسان است؟
۱۴- شناخت هدف زندگی	۱۴- زیان مذکور در آیه ﴿إِنَّ الْخَابِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾ ناشی از عدم پاسخ‌گویی صحیح به کدام نیاز برتر است؟

۱۵- کدام مصراع زیر، به نیاز برتر درک آینده خویش اشاره دارد؟ الف) از کجا آمده‌ام آمدنم بهر چه بود ب) به کجا می‌روم آخر نمایی وطنم	۱۵- گزینه «ب» مصراع «به کجا می‌روم آخر نمایی وطنم» بیانگر دغدغه انسان فکور درباره معاد و سرای آخرت است.
۱۶- به چه دلیل، دغدغه چگونه زیستن، جدی و مهم است؟	۱۶- از آن جهت که انسان فقط یک بار به دنیا می‌آید و یک بار زندگی در دنیا را تجربه می‌کند.
۱۷- انسان فکور باید از بین همه راه‌های زندگی، راهی را انتخاب کند که ..... تا بتواند با بهره‌مندی از سرمایه‌های خدادادی به ..... برسد.	۱۷- به آن مطمئن باشد - هدف خلقت
۱۸- مطابق آیات سوره مبارکه عصر: ﴿وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خَسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ﴾ راه خروج از خسران چیست؟	۱۸- ایمان و عمل صالح همراه با توصیه دیگران به حق و صبر
۱۹- سؤال‌هایی از قبیل چیستی هدف انسان، آینده او و راه درست زندگی، دغدغه چه انسان‌هایی است؟	۱۹- دغدغه انسان‌های جست‌وجوگری است که برای خود و فرصت زندگی‌ای که در اختیارشان قرار گرفته، ارزش قائل‌اند و نمی‌خواهند این موهبت یگانه و تکرارناپذیر را هدر دهند.
۲۰- دغدغه‌های برآمده از نیازهای اصلی زندگی، نشانه ..... و ..... انسان و توجه وی به ارزش زندگی و آگاهی از زیبایی است که یک زندگی ..... را تهدید می‌کند.	۲۰- بیداری - هوشیاری - بی‌هدف
۲۱- چرا سرگردانی امروز بشر از گذشته بیشتر است؟	۲۱- زیرا مکاتب فکری مختلف از ابتدای تاریخ تاکنون، به این سؤال‌ها پاسخ‌هایی داده‌اند و امروزه بیش از گذشته بازار این پاسخ‌ها داغ است.
۲۲- پاسخ به سؤالات اساسی، باید کاملاً درست و قابل اعتماد باشد؛ ضرورت این امر به چه دلیل است؟	۲۲- زیرا هر پاسخ احتمالی و مشکوک نیازمند تجربه و آزمون است، در حالی که عمر محدود آدمی برای چنین تجربه‌ای کافی نیست، به خصوص که راه‌های پیشنهادی هم بسیار زیاد و گوناگون‌اند.
۲۳- چرا پاسخ به سؤالات برتر انسان باید همه‌جانبه باشد؟	۲۳- زیرا ابعاد جسمی و روحی، فردی و اجتماعی و دنیوی و اخروی انسان، پیوند و ارتباط کامل و تنگاتنگی با هم دارند و نمی‌توان برای هر بعدی، جداگانه برنامه‌ریزی کرد.
۲۴- لازمه پاسخگویی صحیح به نیازها و سؤال‌های برتر انسان دارا بودن کدام ویژگی‌ها است؟	۲۴- ۱) آگاهی کامل از خلقت انسان، جایگاه او در نظام هستی، ابعاد دقیق و ظریف روحی و جسمی و نیز فردی و اجتماعی ۲) آگاهی از سرنوشت انسان‌ها پس از مرگ و عاقبت مورد انتظار آن‌ها
۲۵- خدای جهان آفریدگاری ..... است، بنابراین هیچ مخلوقی را بدون ..... رها نکرده است.	۲۵- حکیم - هدایت
۲۶- چرا هدایت یک اصل عام و همگانی در نظام خلقت است؟	۲۶- زیرا خداوند هر مخلوقی را برای هدفی معین خلق می‌کند و برای رسیدن به آن هدف، او را هدایت و راهنمایی می‌فرماید.
۲۷- مطابق با آیه شریفه ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ هدایت خداوند مؤخر بر کدام امر است؟	۲۷- آفرینش مخلوقات
۲۸- خداوند هر دسته از مخلوقات را با توجه به چه چیزی هدایت می‌کند؟	۲۸- ویژگی‌هایی که در وجودشان قرار داده است.
۲۹- علت تمایز شیوه هدایت انسان با سایر مخلوقات چیست؟	۲۹- برخی ویژگی‌های انسان از قبیل توانایی تعقل، تفکر، قدرت انتخاب و اختیار
۳۰- انسان برای انجام دادن یک کار، چه مراحل را طی می‌کند؟	۳۰- انسان، ابتدا درباره هر کاری تفکر می‌کند، اگر تشخیص داد که آن کار مفید است و او را به هدفش می‌رساند، آن را انتخاب می‌کند و انجام می‌دهد.

۳۱- اختیار	۳۱- هدایت انسان توسط خداوند، از مسیر و مجرای دو ویژگی تعقل و ..... او می‌گذرد.
۳۲- برنامه هدایت	۳۲- خداوند ..... انسان را که دربرگیرنده پاسخ به سوالات بنیادین است، از طریق پیامبران می‌فرستد.
۳۳- خداوند، برنامه هدایت انسان را که دربرگیرنده پاسخ به سوالات بنیادین است از طریق پیامبران می‌فرستد، تا انسان با «تفکر» در این برنامه و پی‌بردن به ویژگی‌ها و امتیازات آن، با «اختیار» خود این برنامه را انتخاب کند.	۳۳- اگر معتقد باشیم «هدایت انسان بر مبنای دو ویژگی تعقل و اختیار او صورت می‌پذیرد»، این کلام را چگونه توجیه می‌نماییم؟
۳۴- رسیدن به هدف خلقت	۳۴- هدف از انتخاب برنامه ارسال شده از سوی خداوند کدام است؟
۳۵- عقل	۳۵- تفکر در پیام الهی و تشخیص بایدها و نبایدها، به کمک کدام سرمایه ویژه صورت می‌پذیرد؟
۳۶- بندگان در پیام الهی تعقل کنند.	۳۶- در بیان امام کاظم <small>علیه السلام</small> ، علت انحصاری ارسال رسولان از جانب خداوند چیست؟
۳۷- کسانی که از معرفت برتری برخوردار باشند.	۳۷- اگر از امام کاظم <small>علیه السلام</small> سؤال شود، چه کسانی پیام الهی را بهتر درک می‌کنند، پاسخ ایشان چیست؟
۳۸- نادرست؛ امام کاظم <small>علیه السلام</small> می‌فرماید: آنان که در تعقل و تفکر برترند (علت)، نسبت به فرمان‌های الهی داناترند (نتیجه / معلول).	۳۸- بنابر کلام نورانی امام کاظم <small>علیه السلام</small> ، داناتر بودن به پیام الهی نتیجه کامل تربیون عقل است. (درست / نادرست)
۳۹- دنیا و آخرت	۳۹- مطابق با بیان نورانی امام موسی کاظم <small>علیه السلام</small> ، آن کسی که عقلش کامل تر است، رتبه‌اش در ..... بالاتر است.
۴۰- وحی	۴۰- با کنار هم قرار گرفتن عقل و ..... می‌توان به پاسخ سؤال‌های اساسی دست یافت.
۴۱- درست	۴۱- انسان به واسطه وجود قوه اختیار در خلقتش، می‌تواند راه‌هایی غیر از راه الهی را برگزیند. (درست / نادرست)
۴۲- انسان زیان خواهد کرد و با دست خالی به دیار آخرت خواهد شتافت؛ زیرا هر برنامه دیگری غیر از برنامه خداوند نمی‌تواند پاسخ درستی به نیازهای انسان بدهد.	۴۲- در صورت گزینش راهی غیر از راه هدایت الهی، کدام سرنوشت نصیب انسان خواهد شد؟ چرا؟
۴۳- الف) تمام و کامل شدن حجت الهی با فرستادن انبیا (ب) نبودن دستاویز و دلیلی برای مردم در مقابل خداوند، بعد از آمدن پیامبران	۴۳- با توجه به آیه شریفه ﴿سَلَامًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِيَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾، به سوالات زیر پاسخ دهید: الف) اصلی‌ترین پیام این آیه را بنویسید. ب) علت ارسال پیامبرانی بشارت‌دهنده و اندازکننده چیست؟

بررسی آیات واحادیث

آیه ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ (سوره انبیا، آیه ۳۰) **ترجمه:** «و از آب هر چیز زنده‌ای را آفریدیم.»
پیام‌ها: سرچشمه همه موجودات زنده از آب است. / آب به عنوان پاسخ به یکی از نیازهای طبیعی، حیات‌بخش جهان مادی از جمله ما انسان‌ها است.

آیه ﴿لِيُحْيِيَ بِهِ تَلَدَةً مَيِّتًا﴾ (سوره فرقان، آیه ۴۹) **ترجمه:** «تا به وسیله آن [آب]، زمین خشک و مرده را زنده سازیم.»
پیام: باران، عامل حیات و زنده شدن زمین است.

آیه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ (سوره انفال، آیه ۲۴) **ترجمه:** «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، دعوت خدا و پیامبر را بپذیرید؛ آن‌گاه که شما را به چیزی فرامی‌خواند که به شما زندگی حقیقی می‌بخشد.»
پیام‌ها: حیات روح بشر، وابسته به ایمان و استجابت دعوت خدا و رسول است. / شرط ایمان واقعی، اجابت کردن دعوت خدا و رسول است.

آیه ﴿إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾ (سوره شوری، آیه ۴۵) **ترجمه:** «در حقیقت، زبان کاران کسانی‌اند که خودشان را دچار زیان کرده‌اند.»

پیام: مؤید زیان ناشی از عدم پاسخ‌گویی صحیح به نیاز شناخت هدف زندگی است.

حدیث امام سجاد علیه السلام: «خدا یا ایام زندگانی مرا به آن چیزی اختصاص بده که مرا برای آن آفریده‌ای.»

پیام: بیانگر نیاز شناخت هدف زندگی (برای چه زندگی کردن) است.

آیات ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، وَ الْعَصْر، اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِیْ خُسْرٍ، اِلَّا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَ تَوٰصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوٰصَوْا بِالصَّبْرِ ﴾ (سوره عصر، آیات ۱ تا ۳) **ترجمه:** «به نام خدای بخشاینده مهربان، سوگند به عصر، که انسان‌ها همه در زیان‌اند، مگر آنان که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام دادند و یکدیگر را به درستی و راستی سفارش کرده و یکدیگر را به شکیبایی و استقامت توصیه نموده‌اند.»

پیام‌ها: نوع انسان در زیان است و تنها راه جلوگیری از این خسارت و زیان، ایمان و عمل صالح به همراه توصیه به حق و صبر است. آیات این سوره مبارکه، مؤید نیاز «کشف راه درست زندگی» است.

آیه ﴿ قَالَ زُتُّمَا الَّذِیْ اَعْطٰی كُلَّ شَیْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰی ﴾ (سوره طه، آیه ۵۰) **ترجمه:** «پروردگار ما همان کسی است که آفرینش هر چیزی را به او بخشیده، سپس او را هدایت کرده است.»

پیام‌ها: هدایت یک اصل عام و همگانی در نظام خلقت است. آفرینش از سوی خداوند، مقدم بر هدایت مخلوقات توسط اوست.

حدیث امام کاظم علیه السلام به شاگرد برجسته خود، هشام بن حکم: «ای هشام، خداوند رسولانش را به سوی بندگان نفرستاد، جز برای آن که بندگان در پیام الهی تعقل کنند. کسانی این پیام را بهتر می‌پذیرند که از معرفت برتری برخوردار باشند و آنان که در تعقل و تفکر برترند، نسبت به فرمان‌های الهی داناترند و آن کس که عقلش کامل‌تر است، رتبه‌اش در دنیا و آخرت بالاتر است.»

پیام: در هدایت‌شدن به مسیر الهی، عقل بر وحی برتری دارد؛ زیرا عقل وسیله فهم پیام الهی (وحی) است.

آیه ﴿ زُتُّمَا مَبْشُرِیْنَ وَ مُنْذِرِیْنَ لِئَلَّا یَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَی اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ﴾ (سوره نساء، آیه ۱۶۵) **ترجمه:** «رسولانی (را فرستاد که) بشارت‌دهنده و اندازکننده باشند، تا بعد از آمدن پیامبران، برای مردم در مقابل خداوند، دستاویز و دلیلی نباشد.»

پیام‌ها: ارسال پیامبران برای مسدود کردن (انسداد) راه هرگونه عذر و بهانه برای انسان است. فلسفه بعثت پیامبران، اتمام حجت بر مردم است.

درس ۱

دین و زندگی ۲

۲

کتاب درسی

سؤال متن

صفحه ۲ کتاب درسی

حیات روح بشر وابسته به چیست؟ چه چیزی به روح و درون او شادابی و طراوت می‌بخشد؟ چگونه می‌توان به این اکسیر حیات دست یافت؟ مطابق با آیه ۲۴ سوره انفال، حیات و زندگی حقیقی برای مؤمنانی است که دعوت خدا و رسول را بپذیرند.

سؤال متن

صفحه ۶ کتاب درسی

آیا می‌توان به مکاتب بشری اعتماد کرد و زندگی را براساس برنامه‌های آنان بنا نهاد؟ خیر، زیرا تنها کسی که از خلقت انسان، جایگاه او در نظام هستی و ابعاد او آگاهی دارد، خداوند است. بنابراین تنها برنامه ضامن سعادت، برنامه‌ای از جانب اوست. یک برنامه مناسب برای سعادت انسان باید چه ویژگی‌هایی داشته باشد؟ ۱- کاملاً درست و قابل اعتماد باشد، ۲- همه‌جانبه باشد؛ به طوری که به نیازهای مختلف انسان به طور هماهنگ پاسخ دهد.

آیا برنامه‌ای که فقط دنیای انسان را در بر بگیرد، کامل است؟ خیر، یکی از ویژگی‌های برنامه جامع، همه‌جانبه‌بودن آن است، به طوری که به همه نیازهای مختلف انسان به صورت هماهنگ پاسخ دهد. بنابراین برنامه کامل سعادت، باید به ابعاد دنیوی و اخروی توجه توأمان داشته باشد.

آیا انسان می‌تواند با تکیه بر عقل، برنامه کاملی برای سعادت خود ارائه دهد؟ خیر، عقل انسان به دلیل عدم تسلط بر همه موضوعات، توان پاسخگویی به همه نیازهای انسان را ندارد. برنامه سعادت انسان فقط از جانب خداوند، که مشرف بر همه امور است، ارائه می‌شود.

تدبّر در قرآن

صفحه ۸ کتاب درسی

- ۱- خداوند در این سوره (عصر) به چه چیزی سوگند خورده است؟ چرا؟ عصر (زمان و دوران تاریخ بشر) - اهمیت فرصت زندگی انسان‌ها
- ۲- چه خسارتی انسان را تهدید می‌کند؟ از دست رفتن سرمایه وجودی (عمر)
- ۳- چه کسانی دچار خسار نمی‌شوند؟ کسانی که ایمان بیاورند و عمل صالح انجام دهند و یکدیگر را به حق (راستی) و صبر (پایداری) سفارش و توصیه نمایند.

فعالیت کلاسی

صفحه ۹ کتاب درسی

الف) آیا عقل انسان به تنهایی می‌تواند به سؤال‌های اساسی پاسخ کامل و جامع دهد؟ چرا؟ خیر، زیرا پاسخ صحیح به این نیازها، مستلزم آگاهی از خلقت انسان، جایگاه او در نظام هستی و ابعاد وجودی او دارد که عقل انسان به دلیل محدودیت، فاقد این آگاهی‌ها است. ب) آیا انسان به تنهایی می‌تواند مسیر سعادت را طراحی کند؟ چرا؟ خیر، طراحی و ارائه مسیر سعادت، نیازمند پاسخ‌گویی جامع و صحیح به نیازهای برتر است و انسان که فاقد این توانایی است، نمی‌تواند مسیری برای سعادت خویش طراحی کند.

سؤال متن

صفحه ۹ کتاب درسی

آیا خداوندی که در دستگاه عظیم خلقت به نیازهای طبیعی و غریزی انسان پاسخ داده، انسان را در وادی نیازهای برتر و متعالی سرگردان رها کرده است یا او را در این زمینه نیز راهنمایی و هدایت کرده است؟ خدای جهان آفریدگاری حکیم است؛ نه تنها انسان، بلکه هیچ مخلوقی را بدون هدایت رها نکرده است. او هر مخلوقی را برای هدفی معین خلق می‌کند و برای رسیدن به آن هدف، او را هدایت و راهنمایی می‌فرماید.

درس‌یار

۵۴۸

اگر خداوند به سؤال‌های اساسی انسان پاسخ ندهد و او را رها کند، انسان در قیامت می‌تواند بگوید: از آن جایی که برنامه‌ای برای هدایت ما فرستاده نشده است و رسولی برای نشان دادن راه سعادت و تیشیر و انذار از میان ما برانگیخته نشده است، ما دچار گمراهی شدیم. خداوند با ارسال پیامبران راه عذر و بهانه‌جویی (اعتراض انسان‌ها) را بسته است و حجت را بر بندگان تمام کرده است.

اندیشه و تحقیق

۱- آیا انسان می‌تواند پاسخ‌دادن به نیازهای برتر را نادیده بگیرد و براساس ضرب‌المثل «هر چه پیش آید خوش آید» رفتار کند؟ چرا؟ از آن‌جا که پاسخگویی به نیازهای برتر، ضامن سعادت و خوشبختی انسان و عدم پاسخ به آن، مساوی با شقاوت انسان است، انسان عاقل نمی‌تواند نسبت به این موضوع بی‌تفاوت باشد.

۲- آیا می‌توانیم پاسخ به نیازهای برتر را به احساسات شخصی و سلیقه فردی واگذار کنیم؟ چرا؟ خیر، خداوند راه خاصی را برای هدایت و سعادت بندگان طراحی و ارائه کرده است. هرگونه خروج از این مسیر، شقاوت و گمراهی را به همراه دارد. لذا پیروی از سلیقه شخصی که به منزله خروج از مسیر هدایت الهی می‌باشد، موجب خسران و اتلاف عمر می‌گردد.

۳- قرآن کریم خطاب به پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «مانا ما این کتاب را به حق برای مردم بر تو نازل کردیم. پس هر که هدایت یافت، خودش سود کرده و هر که گمراه شد، تنها به زیان خود عمل کرده است و تو وکیل و مدافع آن‌ها نیستی.» این آیه به کدام یک از مفاهیم درس اشاره دارد؟ اتمام حجت خداوند با بندگان به وسیله فرستادن انبیاء (وحی)

شعر زیر با کدام یک از نیازهای برتر انسان مرتبط است؟ چرا؟

«مرد خردمند هنرپیشه را
تا به یکی تجربه آموختن
عمر دو بایست در این روزگار
با دگری تجربه بردن به کار»

کشف راه درست زندگی، انسان فقط یک بار به دنیا می‌آید و زندگی در آن را تجربه می‌کند، بنابراین در این فرصت محدود، بایستی با انتخاب دقیق راه، عمر خود را در جهت رسیدن به سعادت و تقرب الهی طی نماید.

درس دوم: تداوم هدایت

آموزش به روش سؤال‌های امتحانی از خط به خط کتاب درسی

سؤال	پاسخ
۱- هدایت انسان توسط خداوند نشانه کدام یک از صفات اوست؟	۱- لطف و رحمت
۲- مقصود از دین اسلام چیست؟	۲- دین اسلام راه و روشی است که خداوند برای زندگی انسان‌ها برگزیده است.
۳- خداوند یک دین برای انسان‌ها فرستاده است و انبیا مأمور به تبلیغ و ..... در آن هستند.	۳- عدم تفرقه
۴- بنابر آیات قرآن، دو توصیه‌ای که خداوند به پیامبران اولوالعزم فرموده است، کدام‌اند؟	۴- برپاداشتن دین - عدم تفرقه در دین
۵- براساس آیات قرآن کریم تنها دین مقبول نزد خداوند ..... است.	۵- اسلام
۶- مطابق با آیات قرآن، علت مخالفت اهل کتاب با اسلام چیست؟	۶- رشک و حسدی که در میان آن‌ها وجود داشت.
۷- چه کسی مسلمانان را از پیش مسلمان نامید؟	۷- حضرت ابراهیم <small>علیه السلام</small>
۸- بنابر فرموده خداوند در قرآن، دین حضرت ابراهیم <small>علیه السلام</small> چه بود؟	۸- یکتاپرستی (حق‌گرای) و اسلام
۹- مقصود از فطرت انسان چیست؟	۹- آفرینش خاص انسان و ویژگی‌هایی است که خداوند در اصل آفرینش وی قرار داده است.
۱۰- اصطلاحات زیر را تعریف کنید. الف) اسلام (ب) فطرت	۱۰- الف) به معنای تسلیم‌بودن در برابر خداوند است. ب) به معنای نوع خاص آفرینش انسان است.
۱۱- نقاط اشتراک انسان‌ها در طول تاریخ، ویژگی‌های فطری مشترک آن‌ها است. (درست / نادرست)	۱۱- درست

۱۲- چهار مورد از ویژگی‌های فطری مشترک انسان‌ها را بنویسید.	۱۲- (۱) از سرمایه تفکر و قدرت اختیار برخوردارند. (۲) فضیلت‌های اخلاقی مانند عدالت و خیرخواهی را دوست دارند و از رذائل اخلاقی مانند ظلم، حسادت و دروغ بیزارند. (۳) به دنبال زیبایی‌ها، خوبی‌ها و کمالات نامحدودند. (۴) از فنا و نابودی گریزان و در جست‌وجوی زندگی جاودانه هستند. (۵) کنجکاو و جست‌وجوگر به دنیا می‌آیند و از شناخت حقایق لذت می‌برند و دانایان را بر نادانان ترجیح می‌دهند.
۱۳- آن چه سبب ارسال دین واحد الهی شده است، چیست؟	۱۳- ویژگی‌های مشترک انسان‌ها (فطرت)
۱۴- هدف از ارزانی داشتن یک برنامه کلی برای هدایت انسان‌ها از سوی خدا چیست؟	۱۴- انسان‌ها به هدف مشترکی که خداوند در خلقتشان قرار داده است، برسند.
۱۵- برنامه کلی هدایت بشر ..... نام دارد که به معنای ..... است.	۱۵- اسلام - تسلیم‌بودن در برابر خداوند
۱۶- در اسلام از انسان خواسته می‌شود تا با اندیشه در خود و جهان هستی به ..... دست یابد.	۱۶- ایمان قلبی
۱۷- وظیفه انسان مسلمان، ایمان به کدام یک از اصول اعتقادی است؟	۱۷- (۱) ایمان به خدای یگانه و دوری از شرک (توحید) (۲) ایمان به فرستادگان الهی و راهنمایان دین (نبوت و امامت)، (۳) ایمان به سرای آخرت و پاداش و حسابرسی عادلانه (معاد)، (۴) ایمان به عادلانه‌بودن نظام هستی
۱۸- اصول عملی دین اسلام برای یک انسان مسلمان کدام‌اند؟	۱۸- (۱) عبادت خداوند با انجام واجبات دین و ترک محرمات آن، (۲) کسب فضایل اخلاقی و دوری از رذایل اخلاقی، (۳) بناکردن جامعه‌ای دینی براساس عدالت
۱۹- هدف از تلاش برای انجام واجبات و ترک محرمات چیست؟	۱۹- عبادت و بندگی خداوند
۲۰- کسب فضایل اخلاقی و بیزاری از رذایل اخلاقی، از اصول برنامه اسلام در عرصه عمل است. (درست / نادرست)	۲۰- نادرست؛ دوری از رذایل اخلاقی از برنامه‌های اسلام در عرصه عمل است و نه بیزاری از آن.
۲۱- محتوای اصلی دعوت پیامبران یکسان است و تعالیم ایشان در برخی احکام فرعی متفاوت است. (درست / نادرست)	۲۱- درست
۲۲- مبنای تفاوت احکام فرعی در ادیان مختلف کدام است؟	۲۲- زمان، سطح آگاهی مردم و نیازهای هر دوره.
۲۳- محتوای اصلی دعوت پیامبران ..... است.	۲۳- یکسان
۲۴- لازمه ماندگاری یک پیام چیست؟	۲۴- تبلیغ دائمی و مستمر آن
۲۵- ویژگی پیامبران الهی در تبلیغ دین، در زمان‌های مختلف چه بوده است؟	۲۵- ایمان استوار و تلاش بی‌مانند
۲۶- هدف انبیا از تحمل سختی‌های فراوان در مسیر تبلیغ دین الهی چه بوده است؟	۲۶- خداپرستی، عدالت‌طلبی و کرامت‌های اخلاقی میان انسان‌ها جاودان بماند و گسترش یابد و شرک، ظلم و رذایل اخلاقی از بین برود.
۲۷- پیامد تداوم مستمر دعوت و تبلیغ از سوی انبیا، کدام است؟	۲۷- این تداوم سبب شد تا تعالیم الهی جزء سبک زندگی و آداب و فرهنگ مردم شود و دشمنان دین نتوانند آن را به راحتی کنار بگذارند.
۲۸- هر پیامبری که مبعوث می‌شد، اصولی ..... را بیان می‌کرد و بیان او وابسته به سطح ..... مردم زمان خود بوده است.	۲۸- ثابت - درک و فهم
۲۹- تحریف، تغییر و فراموش شدن تعلیمات انبیا، به کدام دلیل بوده است؟	۲۹- ابتدایی‌بودن سطح فرهنگ و زندگی اجتماعی و عدم توسعه کتابت
۳۰- هر یک از گزاره‌های زیر، به کدام یک از علل تجدید نبوت اشاره دارد؟ الف) دشمنان دین نمی‌توانند تعالیم الهی را به راحتی کنار بگذارند. ب) به دلیل عدم توسعه کتابت، تعالیم انبیا تغییر می‌یافت.	۳۰- الف) استمرار و پیوستگی در دعوت ب) تحریف تعلیمات پیامبر پیشین

۳۱- هر پیامبر جدیدی که از سوی خداوند مبعوث می‌شد، پیامبر قبلی را ..... می‌کرد.	۳۱- تصدیق
۳۲- پیامبر اکرم ﷺ خود را ..... راه همهٔ انبیا و ..... کار آن‌ها معرفی کرد.	۳۲- ادامه‌دهنده - تمام‌کننده
۳۳- از نظر قرآن کریم، منشأ اصلی اختلافات و چنددینی در ادیان الهی چیست؟	۳۳- قرآن کریم منشأ اصلی اختلافات و چنددینی را از ناحیهٔ آن دسته رهبران دینی می‌داند که به خاطر حفظ منافع دنیوی (ثروت و قدرت)، پیامبر جدید را انکار می‌کردند و منشأ اصلی اختلاف در ادیان الهی می‌شدند.

(بررسی آیات واحادیث)

آیه: «خداوند از دین، همان را برایتان بیان کرد که نوح را بدان سفارش نمود و آن چه را ما به تو وحی کردیم و به ابراهیم، موسی و عیسی توصیه نمودیم، این بود که دین را به پا دارید، و در آن تفرقه نکنید.» (سوره شوری، آیه ۱۳)

پیام‌ها: خداوند به همهٔ پیامبران یک چیز را سفارش کرده است و آن «دین» است؛ پس حقیقت همهٔ ادیان یکی است. / خداوند تمام پیروان ادیان الهی را به دو امر سفارش فرموده است: (۱) برپایی (تبلیغ) دین، (۲) پرهیز از اختلاف و تفرقه در دین

آیه: «قطعاً دین نزد خداوند، اسلام است و اهل کتاب در آن، راه مخالفت نپیمودند، مگر پس از آن که به حقانیت آن آگاه شدند، آن هم به دلیل رشک و حسدی که میان آنان وجود داشت.» (سوره آل عمران، آیه ۱۹)

پیام‌ها: محتوای اصلی دعوت پیامبران یکسان بوده است و همه آورندهٔ یک دین (اسلام = تسلیم‌بودن در برابر خداوند) هستند. / قرآن کریم منشأ اصلی اختلاف و چنددینی را آن دسته از رهبران دینی معرفی می‌کند که در برابر دعوت پیامبر جدید ایستادند.

آیه: «این دین آیین پدرتان ابراهیم است و او شما را از پیش مسلمان نامید.» (سوره حج، آیه ۷۸)

پیام: اسلام، آیین ابراهیمی و مسلمان، لفظ مبارکی است که از قبل برای ما انتخاب شده است.

آیه: «ابراهیم نه یهودی بود و نه مسیحی، بلکه یکتاپرست (حق‌گرا) و مسلمان بود.» (سوره آل عمران، آیه ۶۷)

پیام‌ها: خداوند متعال، تنها آیین حق و طریق هدایت را آیین ابراهیمی معرفی می‌نماید. / پندار مسیحیان و یهودیان مبنی بر مسیحی و یهودی بودن حضرت ابراهیم، باطل است.

حدیث: پیامبر اکرم ﷺ: «إِنَّا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ آمِرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ.» **ترجمه:** «ما پیامبران مأمور شده‌ایم که با مردم به اندازهٔ عقلشان سخن بگوییم.»

پیام‌ها: یکی از علل آمدن پیامبران متعدد، رشد تدریجی فکر و اندیشه و امور مربوط به آن، مانند دانش و فرهنگ می‌باشد. / لازم است در هر عصر و دوره‌ای پیامبران جدیدی مبعوث شوند تا اصول ثابت دین الهی را درخور فهم و اندیشه‌های انسان‌های خود بیان کنند.

آیه: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ (سوره آل عمران، آیه ۱۴۴) **ترجمه:** «جز این نیست که محمد پیامبری است که پیش از او پیامبرانی دیگر بوده‌اند.»

پیام‌ها: پیامبر اکرم ﷺ که در سلسلهٔ انبیا قرار داشت، پیامبران قبلی را تصدیق و تأیید فرمود. / وظیفهٔ پیامبر، رسالت و ابلاغ پیام خداست.

آیه: ﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نوحٍ وَ النَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ (سوره نساء، آیه ۱۶۳) **ترجمه:** «ما هم‌چنان که به نوح و پیامبران بعد او وحی کردیم، به تو [نیز] وحی کردیم.»

پیام‌ها: وحی و نبوت، یک جریان و سنت خلل‌ناپذیر در تاریخ انسان است. / هدف، شیوه و کلیات محتوای ادیان الهی یکسان است و همهٔ انبیا آورندهٔ یک دین بودند.

سؤال متن

صفحه ۱۶ کتاب درسی
آیا خداوند یک راه و یک دین برای ما فرستاده یا راه‌ها و ادیان متعددی در اختیارمان قرار داده است؟ به سبب ویژگی‌های مشترک انسان‌ها (فطرت)، خداوند یک برنامهٔ کلی برای هدایت به انسان‌ها ارزانی داشته تا آنان را به هدف مشترکی که در خلقتشان قرار داده است، برساند.

تدبر در قرآن

صفحه ۱۷ کتاب درسی
(الف) خداوند از پیامبران می‌خواهد تا در چه چیز تفرقه نکنند؟ دین خدا
(ب) دین مورد قبول نزد خداوند کدام است؟ اسلام (تسلیم‌بودن در برابر خداوند)
(ج) اهل کتاب (یهودیان و مسیحیان) دربارهٔ چه چیز اختلاف کردند؟ علت اختلاف آن‌ها چه بود؟ دین اسلام - رشک و حسد، پس از آگاهی به حقانیت دین اسلام
(د) حضرت ابراهیم ﷺ چه آیینی داشت؟ اسلام
(ه) مسیحیان و یهودیان او (حضرت ابراهیم ﷺ) را پیرو چه آیینی می‌دانستند؟ او را مسیحی و یهودی می‌دانستند.

چرا خداوند یک دین برای هدایت بشر فرستاده است؟ به دلیل ویژگی‌های فطری مشترک و هدف یکسان در خلقت با وجود یکی بودن دین، چرا خداوند پیامبران متعدد فرستاده است؟ ارسال پیامبران متعدد به این دلایل بوده است: (۱) استمرار و پیوستگی در دعوت (۲) رشد تدریجی سطح فکر مردم (۳) تحریف تعلیمات پیامبر پیشین چرا امروزه ادیان مختلفی در جهان وجود دارد؟ علت چنددینی در ادیان الهی، آن دسته از رهبران دینی هستند که به خاطر حفظ منافع دنیوی (ثروت و قدرت)، پیامبر جدید را انکار می‌کردند. هم‌چنین امروزه ادیانی وجود دارند که کاملاً به دست انسان‌ها ساخته شده‌اند و جنبه الهی ندارند. برخی سازندگان این ادیان، خود را به دروغ پیامبر معرفی کرده‌اند و برخی نیز خود را از جانب خدا نمی‌دانند، بلکه آن‌چه به فکرشان رسیده، در قالب یک دین به مردم عرضه کرده‌اند.

درس سوم: آخرین پیامبر

آموزش به روش سؤال‌های امتحانی از خط به خط کتاب درسی

پاسخ	سؤال
۱- تا پس از ایشان، کسی ادعای پیامبری نکند یا اگر ادعا کرد، مردم فریب او را نخورند و بدانند که او پیامبر واقعی نیست.	۱- چرا پیامبر اکرم ﷺ، در اجتماعات مختلف، خود را به عنوان آخرین پیامبر الهی معرفی می‌کرد؟
۲- از آن‌جا که خداوند پیامبران را می‌فرستد و اوست که نیاز یا عدم نیاز به پیامبر را در هر زمان تشخیص می‌دهد، تعیین زمان ختم نبوت نیز با خداست.	۲- چرا تعیین زمان ختم نبوت با خداست؟
۳- درست	۳- تشخیص این‌که چه زمانی مردم به مرحله‌ای می‌رسند که می‌توانند کتاب آسمانی خود را حفظ کنند، در توانایی انسان نیست. (درست / نادرست)
۴- در عصر نزول قرآن، با این‌که مردم حجاز سطح فرهنگی پایینی داشتند، اما آمادگی فکری و فرهنگی جوامع مختلف به میزانی بود که می‌توانستند کامل‌ترین برنامه زندگی را دریافت و حفظ کنند و به کمک آن، پاسخ نیازهای فردی و اجتماعی خود را به دست آورند.	۴- سطح فرهنگی مردم حجاز و سایر جوامع را در عصر نزول قرآن مقایسه کنید.
۵- ورود اسلام به سرزمین‌هایی مانند ایران، عراق، مصر و شام.	۵- آغاز نهضت علمی و فرهنگی و ظهور دانشمندان و عالمان، پیامد کدام واقعه است؟
۶- زیرا این کتاب دچار تحریف نشد و هیچ کلمه‌ای بر آن افزوده یا از آن کم نگردید.	۶- چرا قرآن کریم، هیچ نیازی به تصحیح ندارد؟
۷- تلاش و کوشش مسلمانان، عنایت الهی و اهتمام رسول خدا ﷺ در جمع‌آوری و حفظ قرآن.	۷- حفظ قرآن کریم از تحریف که حکم به جاودانگی آن می‌دهد، معلول کدام عوامل است؟
۸- خدا - دریافت و ابلاغ وحی	۸- تعیین امام از سوی ..... سبب شد که مسئولیت‌های پیامبر به‌جز ..... تداوم یابد.
۹- وجود امام معصوم پس از پیامبر اکرم ﷺ	۹- عدم احساس کمبود رهبری و هدایت در جامعه، پیامد چه چیزی است؟
۱۰- درست	۱۰- امامت منصبی الهی است و پیامبر ﷺ در تعیین آن نقشی ندارد. (درست / نادرست)
۱۱- حفظ قرآن کریم از تحریف	۱۱- چه عاملی موجب پایان مسئولیت دریافت و ابلاغ وحی، پس از پیامبر ﷺ شده است؟
۱۲- پاسخگویی به همه سؤال‌ها و نیازهای انسان در همه زمان‌ها و مکان‌ها.	۱۲- آن‌چه باعث ماندگاری یک دین می‌شود، چیست؟

۱۳- دو مورد از ویژگی‌های دین اسلام را که موجب انطباق آن با نیازهای بشر در دوره‌های مختلف است، بنویسید.	۱۳- (۱) توجه به نیازهای متغیر، در عین توجه به نیازهای ثابت، وجود قوانین تنظیم‌کننده (۲)
۱۴- موارد زیر، جزء کدام دسته از نیازهای انسان است؟ الف) دادوستد ب) چگونگی تأمین امنیت	۱۴- الف) ثابت ب) متغیر
۱۵- اصطلاحات زیر را تعریف کنید. الف) نیازهای ثابت ب) نیازهای متغیر	۱۵- الف) نیازهایی که در همهٔ زمان‌ها برای بشر وجود داشته است و از بین نمی‌رود. ب) نیازهایی که برای پاسخگویی به نیازهای ثابت، از درون نیازهای ثابت پدید می‌آیند و با گذشت زمان تغییر می‌یابند.
۱۶- استخراج قوانین مورد نیاز جامعه با توجه به نیازهای جدید، در دین اسلام، بر عهدهٔ کیست؟	۱۶- متخصصان دین
۱۷- حدیث: «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام»، یک قانون ..... در دین اسلام است.	۱۷- تنظیم‌کننده
۱۸- مطابق قاعدهٔ «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» روزه در حالت مریضی چه حکمی دارد؟	۱۸- حرام است.
۱۹- خداوند یک دین و یک راه برای هدایت انسان فرستاده است که از آن به اسلام تعبیر می‌شود. (درست / نادرست)	۱۹- درست
۲۰- آمدن پیامبران جدید و آوردن کتاب جدید، نشانگر چیست؟	۲۰- نشانگر این است که بخشی از تعلیمات پیامبر قبلی، اکنون نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای مردم باشد.
۲۱- وجود دو یا چند دین در یک زمان، نشانگر چیست؟	۲۱- نشانگر این است که پیروان پیامبر قبلی به آخرین پیامبر ایمان نیاورده‌اند.
۲۲- عدم ایمان به آخرین پیامبر، به چه معناست؟	۲۲- این کار به معنای سرپیچی از فرمان خدا و عدم پیروی از پیامبران گذشته است.
۲۳- چرا اگر کسی به آخرین پیامبر الهی ایمان بیاورد، در واقع به همهٔ پیامبران سابق نیز ایمان آورده است؟	۲۳- زیرا آنان، همه یک برنامه و هدف مشخص را دنبال می‌کنند و همه یکدیگر را تأیید کرده‌اند.
۲۴- چرا تنها دینی که می‌تواند مردم را به رستگاری دنیا و آخرت برساند، اسلام است؟	۲۴- زیرا امروز، به‌جز قرآن کریم، هیچ کتاب آسمانی دیگری وجود ندارد که بتوان گفت محتوای آن به طور کامل از جانب خداست و انسان‌ها آن را کم و زیاد نکرده‌اند و با اطمینان خاطر بتوان از آن پیروی کرد.
۲۵- مصراع «یکی خط است ز اول تا به آخر»، یادآور کدام مفهوم است؟	۲۵- وحدت ادیان الهی
۲۶- براساس آیهٔ «وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ» پیامدهای نامبارک گزینش دینی غیر از اسلام چیست؟	۲۶- (۱) عدم پذیرش دینداری از سوی خدا (۲) زیان و خسران در آخرت
۲۷- عبارت قرآنی «لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ»، بیانگر کدام مفهوم است؟	۲۷- وحدت ادیان الهی
۲۸- چه کسانی علی‌رغم ایمان نیاوردن به آخرین پیامبر، نزد خدا معذورند و مورد مواخذه قرار نمی‌گیرند؟	۲۸- (۱) پیروان پیامبران گذشته در صورتی که از آمدن پیامبر جدید آگاه نشوند. (۲) کسانی که دست به تحقیق و جست‌وجو بزنند، اما نتوانند به حقیقت دین جدید پی ببرند.

بررسی آیات و احادیث

آیه ﴿وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ﴾ **ترجمه:** «بلکه [او] فرستادهٔ خدا و پایان‌بخش پیامبران است.»

پیام: خداوند در قرآن کریم، پیامبر اکرم ﷺ را «خاتم النبیین» معرفی می‌کند.

حدیث پیامبر اکرم ﷺ «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» **ترجمه:** «اسلام با ضرر دیدن و ضرر رساندن مخالف است.»

پیام: این سخن، یکی از قواعد تنظیم‌کننده در دین اسلام است که به مقررات اسلامی خاصیت انطباق و تحرک داده است. براساس این قاعده، روزهٔ ماه رمضان بر هر مکلفی واجب است، اما اگر این روزه برای شخصی ضرر داشته باشد، بر او حرام می‌شود.

آیه ﴿وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (سورة آل عمران - آیه ۸۵) **ترجمه:** «و هر کسی که دینی جز اسلام اختیار کند، هرگز از او پذیرفته نخواهد شد و در آخرت از زیان کاران خواهد بود.»
پیامها: تنها دینی که می‌تواند مردم را به رستگاری دنیا و آخرت برساند، اسلام است. / اتخاذ دینی غیر از اسلام، علاوه بر آن که مرضی و مقبول خداوند نیست، زیان آخرت را نیز به دنبال دارد.

آیه ﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَ مَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَ مَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْبَاطِ وَ مَا أَوْتِيَ مُوسَىٰ وَ عِيسَىٰ وَ مَا أَوْتِيَ النَّبِيِّينَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نَفَرُّقَ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ (سورة بقره - آیه ۱۳۶) **ترجمه:** «بگوئید: ما به خدا و آن چه بر ما نازل شده ایمان آوردیم و به آن چه بر ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب و پیامبرانی از نسل یعقوب نازل شده و به آن چه به موسی و عیسی داده شده، و به آن چه به همه پیامبران از سوی پروردگارشان داده شده، میان هیچ‌یک از ایشان فرق نمی‌گذاریم؛ و در برابر او تسلیم هستیم.»

پیامها: پیامبران همه یک برنامه و هدف مشخص را به دنبال دارند و همه یکدیگر را تأیید کرده‌اند؛ بنابراین اگر کسی به آخرین پیامبر الهی ایمان بیاورد، به تمام پیامبران سابق نیز ایمان آورده است. / کفر به بعضی از انبیا، کفر به همه آن‌هاست.

سؤال متن

صفحه ۲۸ کتاب درسی
چه عواملی سبب شد تا نیازی به آمدن پیامبر جدید نباشد؟ علل ختم نبوت: ۱- آمادگی جامعه بشری برای دریافت برنامه کامل زندگی، ۲- حفظ قرآن کریم از تحریف، ۳- وجود امام معصوم پس از پیامبر اکرم ﷺ، ۴- بویایی و روزآمدبودن دین اسلام با آمدن آخرین پیامبر، وظیفه کسانی که پیرو پیامبران پیشین بوده‌اند، چیست؟ ایمان به پیامبر جدید و اطاعت و پیروی از او

سؤال متن

صفحه ۳۳ کتاب درسی
وقتی خداوند پیامبر جدیدی برای هدایت مردم می‌فرستد، وظیفه پیروان پیامبر قبل چیست؟ ایمان به پیامبر جدید و اطاعت و پیروی از او
آیا ادامه پیروی از دستورات پیامبر قبلی، مورد قبول خداوند است؟ خیر، این کار به منزله سرپیچی از فرمان خدا و پیامبران قبلی، مبنی بر اطاعت از پیامبر جدید است.

اندیشه و تحقیق

صفحه ۳۵ کتاب درسی
به نظر شما آیا این امکان وجود داشت که خداوند برنامه سعادت بشر را یک بار و برای همیشه در زمان حضرت آدم ﷺ برای مردم بفرستد؟ چرا؟ خیر، زیرا سطح درک و آگاهی انسان‌های عصر حضرت آدم ﷺ، برای دریافت برنامه کامل زندگی کافی نبود. هم‌چنین در طی زمان نیز دین دچار تحریف می‌شد و انسان‌های سایر اعصار، برنامه هدایت کلی و بدون تحریف را دریافت نمی‌کردند.

درس چهارم: معجزه جاویدان

آموزش به روش سؤال‌های امتحانی از خط به خط کتاب درسی

پاسخ	سؤال
۱- گزینه «ب» این بیت به امی بودن (درس نخوانده بودن) ایشان اشاره دارد.	۱- بیت «نگار من که به مکتب نرفت و خط ننوشت / به غمزه مسئله آموز صد مدرس شد» به کدام یک از ویژگی‌های پیامبر ﷺ اشاره دارد؟ الف) خاتم پیامبران بودن ب) خواندن و نوشتن ندانستن پیامبر
۲- برای این که مردم دریابند وی با خداوند ارتباط دارد و از طرف او مأمور به پیامبری شده است.	۲- هرگاه پیامبری از سوی خدا نازل می‌شد، به چه علت کارهای خارق‌العاده‌ای انجام می‌داد که هیچ‌کس بدون تأیید خداوند قادر به انجام آن‌ها نبود؟
۳- نشانه (علامت)	۳- قرآن کریم کارهای خارق‌العاده پیامبران را آیت، یعنی ..... نبوت می‌خواند.
۴- زیرا ناتوانی و عجز سایر افراد در این امور آشکار می‌شود.	۴- چرا دانشمندان اسلامی کارهای خارق‌العاده پیامبران را معجزه می‌نامند؟
۵- سحر و جادو	۵- پیامبری حضرت موسی ﷺ در دورانی بود که ..... رواج داشت.